

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildningen

Lärarprogrammet, examensarbete 10 poäng

När vi drabbas av en stor kris.

En studie om den enskilde lärarens
förutsättningar och förväntningarna på densamme
vid en krissituation.

Linda Björlin & Helene Henriksson

LAU350 Människan i världen
Handledare: Daniel Seldén
Examinator: Erik Andersson
Rapportnummer: HT 05 2480-001

Abstract

Arbetets titel	När vi drabbas av en stor kris. En studie om den enskilde lärarens förutsättningar och de kollektiva förväntningarna vid en krissituation.
Arbetets art	Examensarbete i det allmänna utbildningsområdet inom lärarprogrammet.
Sidantal	38
Författare	Linda Björlin och Helene Henriksson
Handledare	Daniel Seldén
Tidpunkt	Höstterminen 2005

Bakgrund	Efter tsunamikatastrofen som inträffade den 26 december 2004 öppnades våra ögon för att även vi kan råka ut för krissituationer under vårt kommande arbetsliv som lärare. Därför har vi ett allmänt intresse av att öka förståelsen och våra kunskaper om detta ämne.
Syfte	Syftet med vår uppsats är att studera mötet mellan den enskilde lärarens förutsättningar och de implicita respektive explicita kollektiva förväntningarna som finns på läraren vid en krissituation.
Material och metod	Uppsatsen grundas på litteraturstudier, intervjuer och en mindre enkätundersökning.
Slutsatser	Ramen för lärarens uppdrag anges i styrdokument som vi förväntas förhålla oss professionellt gentemot både till vardags och vid en krissituation. I arbetet med vår examensuppsats har vi kommit fram till att det är de personliga egenskaperna i relation till de resurser som erbjuds som är avgörande för vårt sätt att hantera en krissituation. Har man mycket resurser att tillgå kan det vara lättare att hantera situationen bättre eftersom att det kan vara svårt att leva upp till och klara av förväntningarna ensam. Därför är det viktigt att man vet att man har rätt till hjälp. I slutändan är det faktiskt arbetsgivaren som har det yttersta ansvaret. Kunskap i krishantering är viktigt men kanske inte alltid avgörande då personliga egenskaperna och resurstillgången spelar in.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Läroplanen	4
1.3 Syfte	5
1.4 Frågeställningar	5
2 TEORI OCH TIDIGARE FORSKNING	5
2.1 Vad är en kris?	5
2.2 Lärarens professionalitet	7
2.3 Kollektiva förväntningar på lärarna	8
2.3.1 Lärarens uppdrag – explicita förväntningar	8
2.3.2 Lärarens uppdrag vid en krissituation – explicita förväntningar	9
2.3.3 Implicita förväntningar	10
2.3.4 Yrkesetik	11
2.4 Förutsättningar som hjälpare	13
2.5 Individuella faktorer som kan vara avgörande för hur man klarar av att hantera en kris	14
2.6 Om man inte orkar hjälpa	15
2.7 Vanliga krisreaktioner hos en hjälpare	15
2.8 Debriefing	17
2.9 Krishanteringsplaner	18
3 METOD OCH MATERIAL	19
3.1 Avgränsning	19
3.2 Källor	20
3.3 Intervjuer	20
3.4 Skydd av respondenterna	21
3.5 Urval och svårigheter med intervjuerna	22
3.6 Intervjuanalys	23
4. RESULTAT	24
4.1 Intervjuberättelser	24
4.2 Sammanfattning och jämförelse av intervjuerna	30
5 ENKÄTUNDERSÖKNING	31
6 DISKUSSION	31
7 SAMMANFATTNING OCH FÖRSLAG PÅ VIDARE FORSKNING	36
KÄLLOR	37
Bilaga 1 Intervjumall, frågeguide	1 sid.
Bilaga 2 Enkätmall	1 sid.

1 Inledning

Som ett avslutande moment inom lärarprogrammet vid Göteborgs Universitet ingår ett examensarbete på 10 poäng. Vi har valt att skriva vårt arbete inom området för krishantering i skolan, något vi tror allt mer står i fokus i lärarens roll. Vi anser att ämnet är en viktig del för oss då det har varit underrepresenterat i lärarutbildningen. Därför känner vi att detta är ett angeläget ämne att undersöka och fördjupa oss i och vi hoppas att vår uppsats skall komma till hjälp även för andra lärarstudenter och skolpersonal. Problemet vill vi belysa utifrån lärarens roll.

I vårt uppdrag som lärare har vi skyldighet att se till varje enskild individ och att ha ett nära samarbete med hemmen vilket vi tror mer än någonsin blir aktuellt om man skulle hamna i en situation med krisartat förlopp.

Att t.ex. förlora en elev eller drabbas av en annan stor kris tror vi kräver bearbetning under en lång tid. Det är en stor uppgift för läraren att ta sig an en hel klass och tillgodose varje individs behov och bemöta elevernas familjer efter en sådan händelse. Vi tror det kan vara svårt att som lärare hantera dylika situationer på ett professionellt sätt och samtidigt känna att ens emotionella kapacitet räcker till och därmed som individ undvika att själv hamna mitt i krisen.

Det står mycket skrivet i våra läroplaner och andra styrdokument om vårt uppdrag och vilka skyldigheter vi har i vår yrkesroll. Däremot finns det ganska lite författat om vilka rättigheter vi har och vilken sorts hjälp vi kan förvänta oss av skolorganisationen och ledningen om vi skulle behöva eget stöd vid en krissituation.

För att få en riktig förståelse för hur komplex situationen kan förhålla sig för läraren, har vi valt att redogöra och klargöra för några begrepp som vi anser vara av vikt för få en helhetssyn på lärarens uppdrag. Vi kommer i vår slutdiskussion att väva samman alla begrepp till en helhet.

1.1 Bakgrund

- Många skolbänkar stod tomma efter jullovet 04-05. Den 26 december 2004 inträffade ett mycket stort jordskalv på havets botten utanför Sumatra, som i sin tur utvecklade tsunamis (jättevågor), som spreds över stora områden runt Sydostasien. Många människor omkom. Några av dem som miste livet var barn från Sverige, ytterligare många drabbades av anhörigas bortgång eller fysiska och inte minst psykiska skador.
- Alla Helgons helg 1998 drabbades Göteborg av en stor sorg. 63 ungdomar miste livet och flera hundra skadades vid en brand som bröt ut på ett diskotek som anordnats av ungdomar själva. Många människor blev direkt eller indirekt drabbade av katastrofen.

Dessa båda katastrofer är exempel på situationer som tack och lov sällan händer men som väcker starka känslor hos många människor. De är också bra exempel därför att de visar på hur man som medmänniska kan drabbas av en händelse utan att ha egentlig anknytning till det inträffade. Även om skolan inte personligen är drabbad tror vi en liknande händelse kan komma att väcka många starka känslor, reaktioner och framförallt frågor som elever och lärare behöver bearbeta.

En krissituation i skolan behöver inte på långa vägar vara av ovan nämnda karaktär för att vi ska betrakta det som en allvarlig krissituation. Kriser kan vara av skilda slag (som vi redogör för längre fram i arbetet) och beröra endast en enskild eller få elever men ändå upplevas som något mycket traumatiskt för de inblandade.

Anledningen till att vi valt ovan nämnda situationer som bakgrund till vår uppsats är dels att vi under tsunamikatastrofen befann oss mitt uppe i vår utbildning och då insåg att en liknande händelse faktiskt kan komma att drabba oss som lärare. Det väckte funderingar kring hur man förhåller sig till elever och föräldrar i en liknande situation. Från Tsunamikatastrofen är det inte långt att dra paralleller till Backabranden som vid tidpunkten för händelsen kanske inte satte samma tankegångar i gungning men som ändå berörde oss djupt som medmänniskor i samhället. Det ena leder till det andra och efter många och långa diskussioner tillsammans har vi insett som vi nämnt tidigare att en kris kan vara av vitt skilda slag och drabba elever på olika sätt. Hur den än ter sig eller ser ut är det vårt samhällsuppdrag att som lärare i skolan bemöta de drabbade barnen och hjälpa dem igenom den process de genomgår på ett så bra sätt som möjligt utan att själv tappa fotfästet.

1.2 Läroplanen

Det står inget skrivet i läroplanen som direkt berör krissituationer men däremot står följande punkter som vi tycker blir extra viktiga för läraren att ta hänsyn till om det inträffar en krissituation.

- Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall präglade verksamheten (Läroplan Lpo-94:9)
- Skolan skall präglas av omsorg av individen, omtanke och generositet //...// Skolan skall därvid vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Arbetet måste därför ske i samarbete med hemmen. (Läroplan Lpo-94:11)
- Alla som arbetar i skolan skall uppmärksamma och hjälpa elever i behov av särskilt stöd. (Läroplan Lpo-94:17)

Läraren skall enligt läroplanen:

- samverka med och fortlöpande informera föräldrarna om elevens skolsituation, trivsel och kunskapsutveckling, och hålla sig informerad om den enskilda elevens personliga situation och därvid iaktta respekt för elevens integritet. (Läroplan Lpo-94:19)

I vårt uppdrag som lärare har vi skyldighet att se till varje enskild individ och att ha ett nära samarbete med hemmen vilket vi tror mer än någonsin blir aktuellt om man skulle hamna i en situation med krisartat förlopp. Vi kommer att redogöra för våra tolkningar av läroplanen i slutdiskussionen.

1.3 Syfte

Syftet med vår uppsats är att studera spänningen mellan den enskilde lärarens förutsättningar och de implicita respektive explicita förväntningarna som finns på läraren vid en krissituation.

1.4 Frågeställningar

För att kunna göra en rättvis undersökning av ovan nämnda syfte har vi valt att dela in problemformuleringen i tre frågeställningar.

Vilka förväntningar finns det på läraren?

Vad har läraren för explicita respektive implicita förväntningarna på sig?
Dels betraktat ur ett helhetsperspektiv enligt läroplaner och styrdokument dels de specifika uppdrag som läraren kan ställas inför vid en krissituation.

Vilka olika förutsättningar har den enskilde individen för att hantera en krissituation?

Vad är det som avgör hur vi som individer klarar av att hantera en kris?
Vad krävs av den person som hjälper en drabbad?

Vad sker i mötet mellan lärarens förutsättningar och den professionella rollen?

Hur drabbas läraren som individ av spänningen som kan uppstå mellan dennes egna förutsättningar och de kollektiva förväntningar hon har på sig som professionell lärare vid en krissituation.

2 Teori och tidigare forskning

2.1 Vad är en kris?

Kris är ett centralt begrepp i den här uppsatsen och därför vill vi börja med en definition av begreppet.

I Nationalencyklopedin beskrivs krisen som:

”//... en reaktion på en livssituation där individens tidigare erfarenheter inte är tillräckliga för att hon skall kunna klara av situationen utan betydande psykiskt lidande.” (Nationalencyklopedin 1996)

Per Nauckhoff som är verksam inom befolkningskyddet utvecklar Nationalencyklopedins förklaring i boken *Katastrofer, psykiska reaktioner och händelser* med att tala om krisen som:

” /...de inre effekterna av ett psykiskt tryck som orsakas av en yttre händelse. Ett litet eller måttligt psykiskt tryck brukar vi kalla stress vilken kan vara nog så påfrestande i synnerhet om den blir långvarig. Om trycket ökar kan stressreaktioner övergå till krisreaktioner.” (Nauckhoff 1994:13)

Enligt kriskonsult Regina Birkehorn är en kris:

”/... ett tillstånd av ordlöshet som utlöses av en viss händelse. Ju närmare händelsen berör mig och mitt liv desto starkare reagerar jag. Reaktionerna tills jag är återställd är krisfaserna. Dessa är universella, alla människor som går igenom en kris går igenom dem.../”. (Birkehorn 1998:7)

Krisen kan enligt henne definieras i både små vardagliga händelser, som ett utspillt glas vatten, likväl som någon stor livsavgörande händelse t.ex. en nära anhörigs bortgång. Faserna vi går igenom vid händelserna är dock detsamma men skillnaden ligger i hur snabbt vi bearbetar dem. Spiller man ett glas vatten över sig tar det kanske tre sekunder att genomgå alla faserna medan det kan ta år att bearbeta en händelse som är livsavgörande för hur din framtid kommer att se ut. (Birkehorn 1998:7) Att hamna i en kris innebär att man drabbas av en enorm skräck och rädsla över det som har hänt som man inte kunnat kontrollera och över sin litenhet som människa. Sådana känslor kan enligt Birkehorn leda till att man blir cynisk gentemot sin omvärld. Klarar man inte av att hantera situationen eller om man inte vet hur man ska hantera den kan det leda till splittringar eller förluster inom familjen, företaget eller andra parter i det sociala nätverket. (Birkehorn 1997:8) Vi kommer längre fram i rapporten att redogöra mer för hur man kan klara av att hantera en kris och vilka egenskaper hos individen som är avgörande för att man skall kunna ta sig igenom den.

Psykologen och psykoterapeuten Atle Dyregrov har i samarbete med Rädsla Barnen givit ut skriften *Beredskapsplan för skolan* där han ger handfasta och konkreta råd om hur man bör och kan upprätta en beredskapsplan i skolan. Han preciserar krisen i konkreta händelser och enligt honom kan den handla om dödsfall av olika orsaker, misshandel, våldtäkt, bombhot eller händelser som gör att elev eller elevs målsman utsätts för skada. Andra mindre vanliga men tänkbara situationer kan vara naturkatastrofer eller andra storolyckor i närheten av skolan, brand, explosion, förstörelse eller vandalisering i skolan samt terrorism, gisslandramer eller annan oro bland befolkningen. (Rädsla barnen och Dyregrov 1993:7)

I de krishanteringsplanerna som vi har studerat anges krisen bl.a. som dödsfall av elev/personal. Någon anhörig till elev/personal skadas svårt/förolyckas eller som allvarliga olyckor som sker i/utanför skolan.

Som vi kan se av ovan nämnda förklaringar kan kriser avse både små vardagliga händelser där endast en individ är inblandad som stora olyckor eller dödsfall där fler personer blir involverade och drabbade av det inträffade. Tittar man på nationalencyklopedins förklaring om att krisen är en reaktion på en livssituation där tidigare erfarenheter inte är tillräckliga för att man skall ta sig igenom krisen utan betydligt psykiskt lidande, kanske Birkehorns beskrivning av krisen som ett utspillt glas vatten ter sig banal. Men om man ser till hennes resonemang kring hur man genomgår samma faser men under olika lång tid efter en oförutsedd händelse, tycker vi att det ändå

ger en bra förklaring till hur individuellt en kris kan uppfattas av den eller de som drabbas.

Då vi i samband med denna uppsats talar om kriser och lärarens roll syftar vi i första hand på stora kriser som berör hela eller delar av klassen men vi vill med det inte utesluta att även andra kriser kan vara lika svåra att handskas med och bearbeta för de inblandade inkluderat läraren.

2.2 Lärarens professionalitet

I Nationalencyklopedin definieras begreppet professionell som något som utförs på ett fackmässigt godtagbart sätt. Fackmässigt kan ersättas med synonymorden sakkunnigt eller yrkesmässigt och vi tolkar alla tre begreppen med innebörden att man har god kunskap, kapacitet och förmåga att utföra de arbetsuppgifter som ligger inom det egna kunskapsområdet.

Lärarens roll har förändrats under senare år. För bara 20-30 år sedan var lärarens uppgift att genomföra planer och idéer som skapades av andra. Idag uppfattar vi läraren som en oberoende, ansvarstagande och kvalificerad ledare av det pedagogiska arbetet (Kveli 1994:134) Uppgifterna och arbetsförhållandena har blivit mer krävande samtidigt som ansvarsområdet har blivit större och lärarens roll mer otydlig. Läroplaner och kursplaner genomgår en ständig förändring och det tillkommer nya idéer och reformer. (Hargreaves 1998:130) De mänskliga behov som idag finns är stora och ställer krav på annan kompetens än tidigare. Behovet av att möta komplexiteten, rådvillheten och mångfalden i samhället har med det också ökat. Detta gör vi med hjälp av att sammanfatta situationen och skapa kontext menar Kveli att vi har ett stort behov av att möta komplexiteten, osäkerheten och mångfalden i samhället genom att skapa översikt, sammanhang och helhet. (Kveli 1994:137) Detta tror vi blir speciellt uppenbart vid en krissituation.

Det råder inom forskarvärlden stor enighet om att det skett en förändring men inte vad den innebär menar Hargreaves. De två mest utbredda förklaringarna handlar om att det skett en *professionalisering* såväl som en *intensifiering* av läraryrket. Dessa förklaringar menar Hargreaves är dock sinsemellan motstridiga. De som argumenterar för professionaliseringen betonar kampen för större professionalitet genom en utvidgad lärarroll som bl.a. innefattas av läroplansarbete, att läraren ges ledansvar och deltar i skolutvecklingsprocesser. Ser man till denna framställning beskrivs läraryrket som mer komplext och kompetent. Argumenten som handlar om att läraryrket intensifierats har sitt ursprung från marxistiska teorier om arbetsprocessen. Denna argumentation menar att läraryrket, tvärtom vad de som talar för läraryrkets professionalisering säger, kommit att präglas av avprofessionalisering och söndervittring. Lärarens arbete framställs i detta fall som mer rutinartat och mindre kvalificerat. Man liknar lärarna vid utbildade lågstatusarbetare som inte är några självständiga yrkesutövare med frihet att göra egna professionella bedömningar i den klassrumssituation som de själva är experter på. Man poängterar att lärarna förväntas möta fler krav och förhålla sig till en stor mängd

nyskapelser under villkor som i bästa fall är stabila och i värsta fall söndervittrade. (Hargreaves 1998:130)

Tittar man närmare på vad intensifieringen kan få för konsekvenser för lärarens roll kan man se att det kan leda till att man får mindre tid över för pauser under dagen, mindre tid för att upprätthålla kunskapsnivån inom sitt eget ämnesområde. Vidare skapar intensifieringen en kronisk överbelastning, minimerar möjligheterna till personliga bedömningar och försvårar långsiktig planering vilket gör att man blir beroende av färdigproducerat material och extern expertis. Kvaliteten på de tjänster man kan erbjuda sänks eftersom man måste ta till genvägar för att spara tid. (Hargreaves 1998:132)

Hargreaves menar att det enligt ett sådant synsätt bara är ett retoriskt knep att tala om professionalisering. Enligt honom skulle det vara en strategi för att få lärarna att acceptera sin egen utsugning medan de låter sig utnyttjas till att arbeta allt hårdare. (Hargreaves 1998:131)

2.3 Kollektiva förväntningar på lärarna

I dag har lärarna krav och förväntningar på sig från flera olika håll. Det är inte bara från myndigheter och skolledning utan även från elever, föräldrar, kollegor och folk i allmänhet. Därför kommer vi nedan att göra en kort redogörelse för vilka explicita respektive implicita förväntningar som kan finnas på lärarna idag. I *Nationalencyklopedin* (1996) definieras ordet explicit som en beskrivning eller ett påstående som uttrycks tydligt och ordet implicit som ej direkt utsagt men underförstått.

Med det kollektiva menar vi förväntningar som vänder sig till lärarkåren i helhet och inte till den enskilde läraren.

Med explicita förväntningarna menar vi t.ex. de uppdrag och målformuleringar som läraren skall ha som ram för sitt arbete och som finns nedskrivna i form av bl.a. styrdokument såsom läroplaner. Dessa kan man säga är konkretiserade och lätta att ta på även om de sedan tolkas individuellt. Vad gäller de implicita förväntningarna finns det inte någon dokumentation för hur dessa kan/bör/får se ut. Vi menar att det handlar om sådana förväntningar som kan komma från föräldrar eller från annat håll i samhället och som skapar en indirekt press på läraren och dennes uppdrag. För att ytterligare redogöra för vad det kan innebära vill vi därför också hänvisa till avsnittet med intervjuer där vi genom intervjuer med lärare har fått deras bild och definition av begreppet.

2.3.1 Lärarens uppdrag – explicita förväntningar

För bara några decennier sedan var lärarnas yrkesroll ganska bestämd och klar. Lärarna själva, barn och föräldrar hade ganska likartade uppfattningar om hur livet och arbetet i skolan skulle se ut och vilka regler som skulle gälla. Arbetsplanerna fastställdes av centrala skolmyndigheten och var lika för alla. (Kveli 1994:21)

Det som idag ytterst styr skolorganisationen och lärarens arbete är de mål, ramar och riktlinjer som finns formulerade i skollagen, i skolförordningen och i läroplaner. Läroplanerna anger det kunskapsinnehåll och de färdigheter som samhället önskar att eleverna skall lära sig och skolorganisationen har skyldighet att följa lagar och läroplaner för att främja elevers inläring. Därtill kommer de lokala styrdokument som finns på varje skola. Dessa dokument utgör tillsammans lärarens uppdrag och är den bas som ligger till grund för planering och undervisning. (Kveli 1994:20:15)

I läroplanen betonas att lärarens huvuduppgift är att förmedla kunskap som även innefattar omsorgsarbete och förmedling av värderingar och attityder. Läraren har ansvar för att befrämja elevernas totala personliga utveckling och de ska garantera eleverna ett helhetligt skolutbud. (Kveli 1994:21) Att säga vad ett helhetligt skolutbud innebär kan för läraren vara en tolkningsfråga. Men klart är att läraren idag har ett större ansvar för beslut och vägval samtidigt som valen har blivit svårare då vi lever i en värld som utmärks av mångfald och snabba förändringar. Det ställs större krav på att läraren skall kunna analysera olika sammanhang och motivera de val som görs samtidigt som denne ska vara lyhörd för både elever, föräldrars samt kollegors förväntningar på sig. (Kveli 1994:25)

”Skolan har uppgiften att dels överföra vissa grundläggande värden och förmedla kunskaper, dels förbereda eleverna för att leva och verka i samhället. Skolan skall förmedla de mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensram alla i samhället behöver. Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt.//.....// En viktig uppgift för skolan är att ge överblick och sammanhang. Eleverna skall få möjlighet att ta initiativ och ansvar//...//” (Kveli 1994: 21 Läroplan Lpo-94)

Läraren bör alltså känna och förstå den enskilde elevens förutsättningar och bakgrund både vad gäller det personliga och familjemässiga förhållanden. Därtill bör hon ha förståelse för hur ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden i samhället påverkar barns och ungdomars livssituation. Kveli menar att om barnen skall kunna uppleva sammanhang i sin värld så måste detta skapas genom samarbete mellan de vuxna som har med barnen att göra. (Kveli 1994:21) Detta betonar också läroplanen. Skolans ansvar är alltså inte längre begränsat till skoldagen.

2.3.2 Lärarens uppdrag vid en krissituation – explicita förväntningar

Det finns inga särskilda lagar och förordningar inom skolans område i händelse av krissituationer eller katastrofer. Skolverket menar att befintliga styrdokument således skall täcka skolans skyldigheter och barns och elevers rättigheter i sådana fall. Skolverket anser emellertid att skolan har ett ansvar när elever utsätts för krissituationer. Det primära ansvaret handlar om att skolan står för kontinuitet och trygghet. Vidare skall eleven sättas i centrum och ett nära samarbete med föräldrar och instanser i övriga samhället bör bedrivas på ett sådant sätt att eleven får hjälp och stöd att så snart som möjligt kunna tillgodogöra sig undervisningen igen. Skolan måste därför bedriva arbetet i två led. Dels den akuta fasen men även den långsiktiga uppgiften att få drabbade elever tillbaka till en skola som skall kunna erbjuda samvaro och lärande med omtanke om den enskildes behov. (www.skolverket.se)

Mycket av arbetet vid en krissituation ligger i rektorns ansvar men man kan i de krishanteringsplaner vi studerat se att läraren skall ha vetskap om vissa grundläggande metoder för hur hon skall handla och arbeta vidare med klassen vid en kris. Som exempel skall läraren kunna bedöma situationen och skadans omfattning vid en olyckshändelse och tillkalla den hjälp hon anser relevant. Därefter skall skolledningen kontaktas snarast möjligt. Man ser helst att läraren som är förtrogen med klassen skall kunna förmedla budskapet om någon elev eller personal i skolan har avlidit eller om det skett en stor olycka (om utrymme finns kan hon ta hjälp av psykolog/präst inför mötet). Vidare skall hon ha vetskap om och kunna delge eleverna om vilka vanliga reaktioner som kan förekomma i samband med sorg och vara observant på eleverna reaktioner. Hon skall efter samråd med anhöriga informera klassens föräldrar skriftligt och/eller genom föräldramöte. Vid skador som leder till längre sjukhusvistelse åligger det läraren att hålla kontakt med hemmet och sjukhuset. Om någon elev får bestående men efter en olycka bör detta följas upp speciellt av klassföreståndaren med avseende på elevens återförening med klassen. Om en elev avlider skall klassföreståndaren ingående diskutera med klassen om vad som kommer att ske vid jordfästningen oavsett om barnen skall delta eller inte vid ceremonin.

2.3.3 Implicita förväntningar

Då vi talar om implicita förväntningar menar vi underförstådda, outtalade förväntningar som kan komma från framförallt föräldrar men också övriga samhället och som appliceras på lärarrollen. De flesta människor har eller har haft en koppling till skolan och då tror vi att man spontant har en bild av hur skolan ser ut, hur läraren ska vara, uppföra sig och hur dennes roll ser ut. Vi har under vår utbildning och framförallt under arbetet med denna uppsats reflekterat över risken med att läraren tillskrivs alldeles för stora och för många egenskaper som man i allmänhet inte tillskriver folk. Man idealiserar bilden av läraren och förväntar sig att hon ska ha kunskaper som inte finns inom hennes befattning. Denna risk ser vi ökar om man skulle hamna i en krissituation. Förutom att man skall agera och hantera situationen professionellt utifrån läroplanens mål kan man plötsligt finna sig i en roll där man förväntas ta hand om arbetsuppgifter som vanligtvis bara skulle tillskrivas psykologer eller andra professioner som har erfarenhet av att arbeta med människor som är krisdrabbade. Oroliga föräldrar kanske kommer med orimliga förväntningar och krav som läraren får ta på sig. Successivt byggs trycket upp och stressen på läraren ökar. Man skall dessutom inte bara tillgodose barnens, föräldrarnas och skolorganisationens förväntningar och krav på sig. Någonstans på vägen behöver man också ta hand om och bearbeta sina egna känslor och upplevelser.

Som vi tidigare nämnt finns det inga dokument som anger tonen för vad implicita förväntningar innebär så som det t.ex. finns skollagar och läroplaner som anger målen för de explicita förväntningarna. Anledningen till det kan kanske vara att det inte går att dra några allmänna slutsatser om vad det egentligen medför. Vi tycker ändå att det någonstans skulle finnas reglerat var man som lärare har rätt att sätta gränsen för vilket sorts arbete man skall åta sig. Tyvärr har vi inte heller kunnat hitta någon adekvat litteratur som styrker eller tillbakavisar vår argumentation. Det som vi hittat som

tillnärmelsevis bekräftar våra tankar är följande referat ur *Att vara lärare*. Ann-Marie Kveli menar att det inte är tillräckligt att bara studera styrdokument och läroplaner när vi skall skaffa oss kunskaper om lärarens arbetssituation och uppgifter i skolan. Verkligheten menar hon kan gestalta sig ganska annorlunda än vad som är planernas intentioner och ideala krav. Som vi nämnt tidigare stöter läraren på krav från många olika håll. Det kan vara svårt att leva upp till de föreställningar och åsikter om skolarbetet som omgivningen kommer med och det är många förhållanden som påverkar de val som görs. De prioriteringar och lösningar som då upplevs som riktiga, eller som tvingar sig på, behöver inte överensstämma med det som planerna föreskriver. (Kveli 1994:25)

För att ytterligare tydliggöra vad vi menar en implicit förväntning kan vara tycker vi att följande resonemang av Steinar Ekvik är talande:

Ekvik talar om fördelarna och nackdelarna med att som lärare kalla in experthjälp vid en krissituation. Han menar att det kan vara bra att kalla in en präst, psykiater, skolpsykolog eller någon annan resursperson som stöd i sorgearbetet för lärarens del men varnar samtidigt för det. Riskerna med det som han ser är att eleverna inte känner den utomstående personen och därför kan det skapa en otrygghet i klassrummet. Han anser att ingen annan än läraren bör vara den centrala ledaren i klassens sorgearbete. Detta förklarar han med att läraren är den som bäst känner till klassens utvecklingsnivå, har en nära relation till eleverna och står i ett speciellt förhållande till dem. Eleverna känner läraren och läraren känner eleverna. (Ekvik 1993:75)

Detta resonemang anser vi sätter en underförstådd (implicit) press på läraren att klara av en situation som för denne kanske är helt omöjlig att hantera emotionellt. Att läraren skall vara ett stöd i elevernas sorgearbete kan vi till viss del hålla med om, men då som medmänniska. Att läraren skall ta på sig ansvaret för att vara den centrala hjälparen, som vi tolkar det, i detta fall anser vi inte ligga i lärarens professionella yrkesbefattning. Här ser vi att läraren, som vi nämnt tidigare, idealiseras och tillskrivs egenskaper som ligger utanför hennes profession.

2.3.4 Yrkesetik

Förutom att i sin yrkesutövning utgå från det uppdrag som formuleras i skolans styrdokument måste läraren reflektera över sitt uppdrag satt i relation till yrkesetik medvetenhet. Lärare möter i sitt arbete elever och föräldrar med olika kulturell, religiös och politisk bakgrund. Det faller sig naturligt att man inte kan dela alla dessa människors åsikter och livsuppfattningar men man måste ändå bemöta dem alla med respekt och ur ett professionellt perspektiv. Därför menar vi att det är viktigt att man är medveten om sin egen ståndpunkt i den situation man befinner sig, att man har synliggjort för sig själv vilka värderingar man har och vet varför man handlar och gör de val man gör. Detta blir inte minst viktigt vid en krissituation då människor är mer sårbara och kulturella skillnader kan bli ännu tydligare än annars.

Yrkesetiken utgör en del av värdegrundsarbetet i skolan som finns formulerat i form av lagar, planer och riktlinjer som läraren har skyldighet att följa. Dessa är dock utformade

så att läraren har stor frihet att själv tolka hur de vill omsätta dem i praktiken. Det kräver en stor medvetenhet om vilket ansvar och åtagande arbetet innebär d.v.s. att läraren har en yrkesetisk medvetenhet. (Kveli 1994:38)

Kennert Orlenius menar att *”yrkesetik handlar om de värderingar och normer som finns inom en yrkeskår, det som är grunden för yrkesutövningen”*. (Orlenius 2001:118) Med normer menas det som är önskvärt eller inte önskvärt, rätt eller orätt samt det som är plikt eller inte tillåtet. Dessa kan ofta vara outtalade regler som inte heller blivit formaliserade. Orlenius anser att yrkesetik är en fråga om personliga tankesätt och uppfattningar om vad man anser är ett korrekt handlande relaterat till ett yrke. Syftet med yrkesetik är att den skall fungera som grundbegrepp och förhållningssätt för yrkesutövaren och det som är specifikt för dennes roll. Vidare kan det ses som en garanti för att få allmänhetens förtroende och självständighet inom yrket. Det är yrkeskåren själv som formulerar sin yrkesetik och därmed alltså ingen föreskrift från politiker eller myndigheter. (Orlenius 2001:123)

År 2000 antog Lärarförbundet i samband Lärarnas Riksförbund ett antal yrkesetiska riktlinjer för lärarkåren. Ett omfattande remissförfarande och seminarieföreläsningar ligger enligt Lärarförbundet till grund för de principer som är beslutade i de båda förbunden. Man menar att det är viktigt att upprätthålla principerna för att värna om lärarprofessionens ställning och status. (www.lararforbundet.se) Principerna beskriver vilka attityder samt vilket ansvar och förhållningssätt som läraryrket förutsätter. De återspeglas också de gemensamma värderingar som lärare har och förväntas ha. (Lärarens handbok 2004:131)

Läraren förbinder sig enligt principerna att i första hand att sätta eleverna och deras lärande i centrum. Kortfattat kan man säga att dessa framför allt berör det pedagogiska arbetet med utgångspunkt i elevernas kunskapsutveckling och lärarens egen kompetensutveckling. Men man påtalar också att läraren i sin yrkesutövning förbinder sig att *”alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier”* (Orlenius 2001:120) samt att *”anlita annan sakkunskap för att vid behov hjälpa eleverna”*. (Orlenius 2001:121) Dessa båda citat anser vi kan appliceras på lärarens roll vid en krissituation och diskuteras därför under punkt 6.

Principerna kan ses som ett led i att stärka läraryrkets status och ge yrkeskåren en gemensam värdebas som kan fungera som direktiv i arbetet. Uppdraget på läraren kan på så sätt synliggöras och ansvarsnivån höjas. (Orlenius 2001:125) Orlenius menar dock att det finns vissa risker med att man formulerat principerna. Dessa utgör inga garantier för ansvar och respekt hos lärarkåren. Han anser att de istället kan ge ett falskt intryck av tillståndet i skolan är under kontroll och menar att de blir en slags ”dörrvakt” för att slippa insyn. (Orlenius 2001:126)

2.4 Förutsättningar som hjälpare

Vid alla krissituationer som inträffar i ett modernt samhälle menar vi att det är oundvikligt att någon mer än den direkt drabbade blir involverad. Även om det skulle förefalla sig så att en person utan någon anhörig eller annan nära kontakt avlider är det ändå någon som i sin profession på ett eller annat sätt kommer i förbindelse med den avlidne. Vi har t.ex. ambulans-, sjukvårdspersonal, präster, socialarbetare, personal inom begravnings tjänst m.m. På något vis finns det alltid någon person som direkt eller indirekt berörs av den drabbade vare sig det gäller små eller stora krishändelser. Någon måste alltså ta hand om den drabbade och denna någon blir då själv berörd av det inträffade och på så sätt en del av krishändelsen. Denna någon behöver kanske i sin tur bearbeta det den erfar i sitt jobb och blir därför i behov av eget stöd och hjälp. På så vis blir det alltid någon individ som får rollen som den som stöder och stöttar vid en krissituation. Ser man till ovan förda resonemang kopplat till läraren är det ganska oundvikligt att hon frivilligt eller ofrivilligt hamnar i rollen som en som tar hand om och stödjer om någon i klassen skulle drabbas av en kris. Det menar vi därför att lärarens uppdrag och befattning är av sådan karaktär att hon som professionell yrkesutövare har skyldighet att ta sig an eleven som individ enligt skollagar och styrdokument. Men vi vill poängtera att det är viktigt att man i sammanhanget påminner sig om att lärarens roll är att vara pedagog och att det redan finns experter som arbetar professionellt med krisstöd i samhället. Som lärare kan man som medmänniska stödja och stötta men det viktigaste är nog att man eftersträvar att behålla struktur och trygghet genom vardagliga rutiner.

Ordet hjälpare är det begrepp som konsekvent används i den litteratur vi studerat, då man talar om en person som tar hand om och stödjer en drabbad vid en krissituation. Därför har vi valt att använda oss av det i detta sammanhang också. Det är svårt att peka på vad som specifikt utmärker en bra hjälpare då det är flera olika faktorer som kan vara avgörande för hur man klarar av att hantera en kris. Enligt Dyregrov krävs två viktiga kvalifikationer för att kunna vara en god hjälpare. Den ena handlar om personliga förutsättningar och den andra handlar om kunskapsmässiga förutsättningar. (Dyregrov 1990:76)

- De personliga egenskaper som krävs av hjälparen, i vårt fall läraren, är att hon är mänsklig, har inlevelseförmåga och värme. Samtidigt är det viktigt att man har ett personligt distanserat förhållande till det som hänt för att ha kraft och vilja att känna med barnen.
- De kunskapsmässiga förutsättningar som krävs handlar om att man har kunskap om barns sorgprocesser och om de symtom de kan uppvisa vid de olika krisfaserna. (Dyregrov 1990:5)

Dyregrov menar att mental förberedelse och bra planering av krissituationer leder till en bättre hantering om något skulle drabba skolan. Han förespråkar att man tar till sig så mycket kunskap som möjligt genom utbildning, litteratur och en väl genomtänkt och genomarbetad krishanteringsplan. Dessutom anser han att lärarna utgör en unik resursgrupp vad det gäller att se till barnens behov. Detta förklarar han med att lärarna är de personer som bäst känner varje enskilt barn, känner till klimatet i den enskilda klassen,

de är experter på att förmedla kunskap samt att de känner till hur man engagerar elever och vilka uttrycksformer man kan använda sig av i arbetet då en krissituation uppstår. (Dyregrov 1990:76)

Regina Birkehorn liksom Dyregrov talar om vikten av att hjälparen har kunskap kring barns sorgearbete och förmågan att känna empati med den drabbade. Men hon utvecklar det dock lite mer och menar att det finns risk för att man förlorar sig själv i den drabbades sorg om man som hjälpare glömmer vilken roll man har. Facktermen för fenomenet är överidentifikation och innebär att man i så hög grad identifierar sig med den drabbade att det finns risk för att man själv djupdyker in i krisen. (Birkehorn 1997:49)

Som hjälpare finns det även en viss risk för att man kan känna sig klämd mellan ledningens krav och de krav som den drabbade och omvärlden har på dig. Därför menar hon att det är högst väsentligt att vara säker på sin egen identitet, att veta hur man har det och vad man vill, att helt enkelt vara förankrad i sitt eget liv. Man måste kunna avskärma sig från uppdraget och förstå att det som är "jag" också innefattar fritid, familj och vänner, inte bara hjälparbetet. Klarar man inte av att begränsa arbetet till arbetstiden utan tar med sig känslan av skuld hem för att man inte gör mer än man gör, finns det risk för att man blir psykiskt utmattad och bränner ut sig själv. Detta är vad man kallar "burnout-fenomenet". (Birkehorn 1997:46)

Till sist poängterar hon också hur angeläget det är att man vet var man står och ser på sin egen bild av kriser och krishantering. Att bistå någon annan som drabbats handlar i lika stor utsträckning om att kunna hantera sina egna känslor, rädslor och fantasier. Att stödja någon som befinner sig i kris innebär att man utsätter sig för den andra människans sorg, ilska och ångest. Man måste vara medveten om att de ömma punkter man själv har kan komma att beröras. Birkehorn menar att om man själv har en olöst kris och försöker hjälpa någon annan kan det resultera i att de egna problemen blir så stora att man inte kan hantera dem. (Birkehorn 1997:46f)

2.5 Individuella faktorer som kan vara avgörande för hur man klarar av att hantera en kris

Vi har nämnt några av de kompetenser och förutsättningar som krävs för att vara en god och professionell hjälpare. Varje människa går igenom och hanterar en kris på ett individuellt sätt och förmågan att hantera den beror enligt Birkehorn på en rad faktorer. Härnäst kommer vi att ta upp några av de faktorerna. Att vara medveten om dem kan göra att man klarar en kris eller kan hjälpa någon i en kris på ett bättre sätt.

- Toleransnivå, temperament, tålamod, begåvning, anlag och anpassningsförmåga är några av de *personliga egenskaper* man talar om som kommer att påverka en som hjälpare eller drabbad.
- De *psykosociala förhållandena* är en annan faktor som kan ha betydelse. Med de menas t.ex. vilken utbildning man har, hur den egna barndomen sett ut,

- separationer eller förluster av anhöriga eller andra personer som stått mig nära känslomässigt, uppväxtförhållanden och grupptillhörighet.
- En tredje faktor som diskuteras är den *fysiska kapaciteten*. Om man är man eller kvinna, ung eller gammal om man har någon sjukdom eller stora anlag till sjukdom kan ha betydelse för hur man hanterar krisen.
 - Till sist nämns faktorn *Här och Nu* vilket innebär att situationen man själv befinner sig i kan vara avgörande för hur du kan hantera någon annans kris. Att hjälpa någon i kris när man är mitt i sin egen kan leda till att ingen blir hjälpt. (Birkehorn 1997:8f)

Som synes är det många olika faktorer som spelar in när det handlar om hur en lärare lyckas hantera en krissituation. I det här avseendet är alla lärare unika och har därmed också olika förutsättningar att klara av situationen.

2.6 Om man inte orkar hjälpa

Vad händer om läraren inte känner att hon har den ork eller de förutsättningar som krävs för att vara en god hjälpare? Man kanske känner så starkt med barnet/barnen att man applicerar dess sorg på sig själv. Det kan också inträffa en situation som gör att man som läraren själv reagerar så starkt på händelsen att man inte vet hur man ska hantera krisen. Läraren kan, som Birkehorn nämnt, själv ha upplevt en traumatisk händelse tidigare i livet som hon inte fått chans att bearbeta men som nu kommer upp till ytan och startar en process. Att ta hand om sin egen sorg och samtidigt klara av att på ett mänskligt, värdigt och professionellt sätt bemöta de drabbade eleverna tror vi kan vara en av de svåraste uppgifterna i vårt arbete som lärare.

Detta bekräftar även Dyregrov då han diskuterar kring hur man som hjälpare kan få problem att klara av och hantera både de/den drabbades sorg och sin egen. Han säger bl.a. att det finns risk för att egenupplevd sorg, rädsla och ångest kan komma upp till ytan hos hjälparen om denna själv varit drabbad av någon krisartad situation i barndomen när man jobbar med barn i krishanteringslägen. Han menar att man som vuxen ofta ser det meningslösa och orättvisa i världen när något drabbar oskyldiga barn och att detta hotar vår tro på en rättvis värld. I arbetet med barn kan det vara svårt att distansera sig till händelsen just på grund av detta. Det mentala försvarssystemet som vanligtvis finns hos varje individ bryts ner. (Dyregrov 1997:147)

2.7 Vanliga krisreaktioner hos en hjälpare

Vi har valt att ta upp några krisreaktioner som är normala hos en hjälpare. Vi tycker att det är viktigt att man har kännedom om hur man kan reagera och ha förståelse för att de flesta reaktioner är normala.

Några av de reaktioner som Dyregrov framhåller kan yttra sig hos hjälparen är följande:

- *Hjälplöshet:* Vid en del traumatiska situationer finns det inte mycket vi kan göra mer än att bara finnas till hands för de drabbade (barnet och familjen). Känslor av fullständig hjälplöshet kan drabba många hjälpare vilket snabbt kan bidra till att man känner sig tyngd och utsliten
- *Fruktan och ångest:* Dyregrov visar på att den kanske viktigaste konsekvensen av att arbeta med traumatiserade barn är den förändring som sker hos hjälparen själv. Man kan uppleva en sårbarhet som tidigare inte funnits där. Vi bär vanligtvis med oss en illusion om att det händer bara andra inte mig själv eller mina egna barn något. Illusionen är en skyddsstrategi som förhindrar ångest i vardagen och insikten om att det egna barnet skulle kunna drabbas skapar en fruktan och rädsla som inte tidigare funnits där.
- *Vrede och raseri:* En del kan känna sig mer lättirriterade efter att de arbetat med traumatiserade barn. Vissa kan till och med känna stark vrede eller raseri. Detta anser Dyregrov kan bero på att hjälparen upplever att personer i dess omgivning gnäller över små triviala saker som t.ex. en förkylning. I relation till att ett barn drabbats av något traumatiskt kan det vara svårt att se att en förkylning kan intressera någon. Tyvärr, menar Dyregrov, går irritationen oftast ut över de personer som står hjälparen närmast och som i sin tur kanske behöver var ett stöd för just hjälparen själv.
- *Sorg och smärta:* Stark upplevelse av sorg och smärta är inte ovanligt att uppleva i arbetet, framförallt då ett barn gått bort. Frustration och hjälplöshet är andra känslor som kan komma upp till ytan. Dessa känslor kan också väckas till liv vid mötet med ett barn som är ledset och förtvivlat.
- *Påträngande bilder:* Hjälparen kan skapa sig egna påträngande bilder och i fantasin återuppleva vad de hört från traumatiserade människor.
- *Självförelser samt skuld- och skamkänslor:* De här känslorna kan upplevas om man som hjälpperson tycker att man gjort för lite, inte kunnat göra något alls eller om man känner att man kunde ha gjort något annorlunda.
- *Positiva upplevelser:* I arbetet med att hjälpa barn i kris kan man också få positiva upplevelser. Detta kan medföra att hjälpare i högre grad uppskattar sina nära och kära, man sätter större värde i livet, tar ingenting förgivet, blir mer medveten om sin egen utveckling och mognad och respekterar andra människor mer. (Dyregrov 1997:148ff)

Som vi visat på är det inte bara kunskap och personliga egenskaper som är avgörande för hur man klarar av att vara förankrad i den professionella lärarrollen och samtidigt vara en god hjälpare. Det krävs också att man har en god självkännet och är medveten om att det kan ha en betydelse i hjälparbetet.

Följande citat tycker vi sammanfattar och speglar den komplexitet som läraren står inför i en krissituation:

”I samband med sorg i skolan skall lärarna möta varandra, de skall möta eleverna, de anhöriga och föräldragruppen. För att detta skall gå bra, måste de våga möta sig själva och sin egen sorg”. (Ekvik 1993:74)

2.8 Debriefing

Debriefing är en samtalsmetod som syftar till att eliminera och lindra chockupplevelser och psykiska stressreaktioner efter omskakande upplevelser. (Sievertson 1993:31) Ordet kommer från det brittiska flygvapnet. När piloterna gav sig av på uppdrag visste man redan då att flera av dem inte skulle komma tillbaka. Därför omhändertog man piloterna så fort de hade landat för att tala om vilka som inte hade kommit tillbaka och för att ge dem möjlighet att bearbeta förlusten av sina kamrater. Detta kallades för debriefing, vilket betyder avrapportera och gjordes för att få piloterna stridsdugliga så fort som möjligt igen. (Birkehorn 1997:51)

Det senaste decenniet har det forskats mycket inom debriefing och krishantering. Resultaten visar att om den drabbade får möjlighet att sätta ord på sina tankar, känslor och fantasier kring sin situation så möjliggörs en snabbare återhämtning. Som chef och medmänniska har man hjälp av att kunna genomföra avlastningssamtal i syfte att reda ut eventuella oklarheter kring en händelse, ge utrymme för känslomässig avreagering och avsluta händelsen. (www.potential.se/krishantering.html) Sievertson poängterar att detta måste ske i förtroliga, icke-värderande samtal där fakta, tankar och intryck tas upp. (Sievertson 1993:31)

Sievertson säger att en del händelser som människor råkar ut för i sitt arbete kan vara så omstörtande och psykiskt påfrestande att andras hjälp behövs för att lindra de svåra stressreaktioner som blir följderna. En mängd olika studier visar att människor som på nära håll har varit berörda av en olycka, katastrof eller annan omskakande händelse har fått långvariga psykiska problem. Flera har utvecklat både psykiska och kroppsliga sjukdomar. (Sievertson 1993:9) Genom ett organiserat krisstöd på arbetsplatsen har det visat sig möjligt att bearbeta sådana svåra upplevelser och lindra effekterna av en sådan yrkespåfordrad stress. Detta medför att sjukskrivningarna minskar och personalen mår bättre. (Sievertson 1993:baksidan)

Det är i sådana här situationer som arbetskamrater verkligen kan vara ett stöd för varandra. Som lärare kan man känna sig oerhört ensam när det händer något i ens klass. Man behöver någon att tala ut med och då kan ens arbetskamrater vara denna någon. Det behövs inte alltid en psykolog eller motsvarande utan man kan likaväl hjälpa någon som medmänniska också utan att ha expertkompetens. Förtroliga samtal med människor i ens närhet kan betyda minst lika mycket som samtal med psykologer.

Sammanfattningsvis kan man säga att målet för krisstöd är:

- att ge ökad kunskap och psykologiskt stärka förutsättningarna i och för arbetet
- att skapa en arbetsmiljö som främjar bearbetning av starka upplevelser
- att förebygga yrkesmässig utbrändhet
- att förhindra utveckling av pågående stress och psykiska och fysiska sjukdomar. (Sievertson 1993:11)

Debriefing är bara ett exempel på en form av stöd för hjälparen och metoden kan vara bra att ta till i den akuta fasen av hjälparbetet. Vi vill inte med detta säga att det är det ultimata stödet men vi tycker det är bra att veta hur debriefing fungerar för att förstå att man inte alltid behöver professionell hjälp utan att även hjälp från sina kollegor kan vara betydelsefullt.

2.9 Krishanteringsplaner

Vi har studerat 10 stycken krishanteringsplaner för att få en bild av vad de innehåller som stöder lärarens roll vid en krissituation. Planerna fick vi tilldelade oss då vi var i kontakt med ett flertal rektorer inför vårt intervjuarbete. (se 3.5) Gemensamt för dem är att de alla kommer från skolor inom Göteborgs kommun. Därefter valde vi slumpvis ut de planer vi studerat. Krishanteringsplaner skall fungera i syfte att upprätthålla en beredskap vid en krissituation. De skall fungera som en första hjälpen för den drabbade skolans personal, i synnerhet för den krisgrupp som är utsedd på skolan, där bl.a. akuta åtgärder som skall vidtas står nedtecknade. Då vi under vårt arbete har studerat dessa krishanteringsplaner har vi märkt att det ofta saknas underlag i dokumenten för att ge läraren stöd vid en krissituation. I några fall står det att den egna personalen har rätt till eget stöd men det uppges inte hur genomgripande det stödet bör vara eller kan se ut. Däremot redogörs det ganska utförligt för hur personalen bör förhålla sig och arbeta praktiskt med eleverna om någonting händer. Enligt Dyregrov & Raundalen är det högst väsentligt att beredskapsplanen omfattar åtgärder som syftar till att ge den egna personalen stöd och omsorg eftersom kriser som drabbar skolan ofta leder till påtagliga reaktioner hos den enskilde läraren. Detta poängteras också i den beredskapsplan *Rädda Barnen* givit ut i samarbete med Dyregrov.

Det kan handla om följande:

- Att vara förberedd på de egna reaktionerna i samband med en krissituation.
- Träning om hur man undviker hjälplöshet.
- Vid mera omfattande händelser bör man utse någon som ansvarar för stödet till den egna personalen. Skolan bör också ge personalen utbildning om metoder för stresshantering och stresskontroll.
- Kollegialt stöd och familjestöd som handlar om att man får möta någon som lyssnar, tröstar och som man kan diskutera det fortsatta arbetet med.
- Psykologisk debriefing av hela eller delar av lärarkåren.
- Möjlighet till individuell uppföljning. (Dyregrov & Raundalen 1995:144)

Dyregrov & Raundalen visar alltså på att det inte bara är angeläget att ha kunskap som handlar om att kunna läsa av och tolka barnens reaktioner vid en kris. Det är minst lika viktigt att man har kunskap om de egna reaktionerna som kan uppkomma och att skolorganisationen har ett väl fungerande kontaktnät för att kunna bemöta den drabbade läraren. Med det kan man säga att det ytterst är arbetsgivaren som har ansvar för att krishantering i skolan fortlöper på bästa sätt, sett ur både elevernas och lärarnas perspektiv. Detta kan vi också utläsa ur läroplanen där det står att rektorn skall ansvara för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter. (Lpo-94:22)

Det åligger också arbetsgivaren att följa det arbetsgivaransvar som är angivet i *Arbetsmiljölagen* kapitel 3 2§ och som innebär att arbetsgivaren skall vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa. Arbetsgivaren skall svara för att den företagshälsovård som arbetsförhållandena kräver finns att tillgå. Med företagshälsovård avses en oberoende expertresurs inom områdena arbetsmiljö och rehabilitering. (Arbetsmiljöverket) Detta kan till viss del förklara varför man på många skolor valt att inte tillskriva läraren något stöd i krishanteringsplanerna då man anser att det ligger på ett annat ansvarsområde än vad planerna innefattar.
(www.av.se/regler/arbetsmiljolen/kapitel3.shtm)

3 Metod och material

För att på bästa sätt förklara komplexiteten i det möte som sker mellan den enskilde lärarens förutsättningar och förväntningarna på den samme vid en krissituation så har vi valt en metod som består av 4 delmoment:

1. Vi har studerat tidigare forskning och litteratur som vi ansett vara relevant för vårt syfte.
2. Vi har studerat lärarens uppgift och ansvar som det fastställts i styrdokument såsom läroplaner och krisplaner.
3. Vi har genomfört kvalitativa, öppna intervjuer med personer som på ett eller annat sätt har anknytning till skolan. (se bilaga 1)
4. Till sist har vi genomfört en enkätundersökning med föräldrar angående lärarens uppgift vid en krissituation. (se bilaga 2)

3.1 Avgränsning

Vi har valt att fokusera på krishantering utifrån lärarens perspektiv p.g.a. att det finns väldigt lite litteratur och forskning som berör just detta. Som blivande lärare anser vi det ligga i vårt intresse att veta vad det är som är avgörande för hur man kan klara av att emotionellt hantera en krissituation samtidigt som man skall agera utifrån sin professionella yrkesbefattning med tanke på den senaste tidens stora krishändelser i världen.

Som komplement till våra litteraturstudier har vi valt att göra kvalitativa intervjuer med syfte att få en mer målande och beskrivande bild av hur lärarna upplever sin situation och vilka förväntningar de ställs inför. Intervjuerna är få men dock en viktig bas i vårt arbete eftersom de ger en direkt bild av hur verksamma lärare uppfattar sin yrkesroll. Utan intervjuerna tror vi också att arbetet blivit alltför platt och statiskt.

Vi har även gjort en mindre enkätundersökning med föräldrar för att få en uppfattning om hur deras implicita förväntningar på läraren kan se ut. Vi är medvetna om att undersökningen är i minsta laget för att vi ska kunna dra några generella slutsatser av resultatet. Om vi hade haft mer tid till vårt förfogande så hade en större undersökning med en bredare målgrupp kunnat ge oss en tydligare bild och ett mer representativt urval. Vi anser trots det att även denna enkätintervju varit till god hjälp i vårt arbete för att förutom de explicita förväntningarna kunna få en bild av vad implicita förväntningar innebär.

3.2 Källor

Urvalet av litteratur har varit begränsat då mycket av forskningen inom krishantering behandlar ämnet med utgångspunkt i barnets upplevelser inte lärarens. Av den litteratur som vi funnit relevant har Atle Dyregrov författat en stor del. Dyregrov är psykolog och psykoterapeut. Han har stor erfarenhet av att jobba med krispsykologi som chef för *Center i krispsykologi* i Bergen, Norge. Han har dessutom arbetat med skolor i både Norge och Sverige för att öka kunskapen om krisreaktioner hos barn. (www.rb.se) En annan författare som har haft en stor betydelse för vårt arbete är Regina Birkehorn. Hon är kriskonsult och har haft nära kontakt med socialassistenter och anhöriga till barn i kris, som fostermamma. Vi är medvetna om att det begränsade materialet kan ha haft påverkan på vår uppsats och därmed gett vissa vinklingar.

3.3 Intervjuer

För att kunna få svar på våra frågeställningar inledningsvis har vi valt att genomföra öppna, kvalitativa intervjuer, dels med lärare men även med en skolpsykolog. Vi har dessutom haft förmånen att få träffa och samtala med en person som tidigare varit verksam som lärare men som numer bl.a. arbetar med krishanteringsfrågor. Anledningen till att vi valde denna typ av intervju var delvis för att få så fylliga intervjuer som möjligt men också för att vi skulle få möjlighet att anpassa vår frågeställning till den person vi intervjuade. (Stukat 2005:32,39) Vi utgick från en frågeguide med ett tema där vi hade ett antal huvudfrågor som vi ville få besvarade. Därefter anpassade vi frågorna beroende på vem vi intervjuade och på hur intervjun fortlöpte.

De intervjuer vi genomfört har tagit mellan 30 minuter och 1 timme att genomföra och fyra av dem registrerades med hjälp av bandspelare. Vi ville kunna koncentrera oss på samtalet utan att samtidigt sitta och anteckna. Vi tror också att det är betydelsefullt för klimatet i samtalsrummet då samtalet blir mer levande och man slipper lägga en del av

fokus på att anteckna. Vi ville också försäkra oss om att vi inte skulle missa någon viktig detalj i samtalet. Båda har deltagit vid samtliga intervjuer bortsett från en intervju som ägde rum via telefon p.g.a. att det var svårt att få till stånd en tid som passade oss alla.

Vi har dessutom genomfört en enkätundersökning bland föräldrar som har barn i skolåldern med syfte att få en bild av hur deras förväntningar på läraren kan se ut. Det sistnämnda i synnerhet med tanke på att det varit problematiskt att hitta adekvat litteratur som underbygger vår frågeställning om vad för implicita föreställningar lärarna upplever att de kan stå inför. Genom att tillfråga föräldrar tycker vi att vi i åtminstone fått en aspekt på problemet. Vi delade ut totalt 20 enkäter och fick svar från alla. Föräldrarna som deltog i utfrågningen kommer från olika stadsdelar i Göteborg med omnejd. Vi valde medvetet att sprida ut intervjudeltagarna geografiskt för att inte svaren skulle färgas p.g.a. att deltagarna kommer från liknande samhällsklasser eller har liknande yrkesbefattningar, vilket vi tror risken kanske hade varit om vi valt ut en stadsdel eller skola.

Frågorna valde vi att utföra strukturerat med kategoriserade frågor (Stukát 2005:38,44) Vi har också gett respondenterna valmöjligheten att komplettera svaren eller tillföra alternativa svar. Det är en bra metod att använda som kan ge en vink om t.ex. oklara svarsalternativ eller missade frågeställningar. (Ejvegård 2003:56) Vi var medvetna om att den metoden också kunde komma att innebära ett avsevärt arbete för oss då vi skulle kategorisera svaren men ville samtidigt få ut så mycket av respondenternas svar som möjligt. (Stukát 2005:46) Ytterligare en anledning till att vi valde att genomföra enkätintervjuer med föräldrarna var för att vi ville nå fler personer än vad som är möjligt vid öppna intervjuer och med tanke på den knappa tid vi haft till förfogande. Att få svar från en större grupp människor ger enligt Stukát kraft åt resultatet. (Stukát 2005:42) Stukát påpekar problemet med att det kan vara svårt att få generaliserande svar vid en allt för låg svarsfrekvens men menar att det samtidigt kan ge en tydlig fingervisning av resultatet.

3.4 Skydd av respondenterna

I laglig mening har bara vissa yrkesgrupper tystnadsplikt men i yrkesetisk mening har alla som utför intervjuer tystnadsplikt om de innan intervjun garanterar respondenten tystnad. Den som intervjuas skall redan vid den första kontakten ges upplysningar om att ingen utomstående ska få ta del av information om den intervjuade som kan röja dennes identitet. (Trost 1993:20) Man bör heller inte göra direkta citat från talspråk då detta kan anses integritetskränkande och göra det lättare för människor i den intervjuades närhet att identifiera honom eller henne. För att undvika att hamna i en oetisk fälla bör man därför vara noga med att avidentifiera de intervjuade innan man skriver ut materialet. Man bör därför bara ange de uppgifter som är nödvändiga för att förstå innehållet och som behövs för analysen. (Trost 1993:64) Det är också högst väsentligt att man noga tänker över vilka konsekvenser frågeställningarna kan ha för den intervjuade. Som intervjuare bör man vara beredd på att frågorna kan väcka både angenäma och oangenäma minnen till liv. Sålunda bör man också vara medveten om att den intervjuade kan reagera starkt på vissa

frågor och därmed vara beredd på att klara upp dessa situationer vilket man kanske inte har lämplig kompetens till. (Trost 1993:63)

Alla våra respondenter blev innan intervjuerna informerade om undersökningen och dess syfte. Samtliga gav sitt samtycke till att medverka vid intervjuerna och att vi fick förfoga över materialet i vår uppsats. Respondenterna fick, i enlighet med Trost, även löfte om att de skulle förbli anonyma och att det de sade under intervjuerna inte förvrängdes på något sätt och så har inte heller gjorts. Det är alltså av stor betydelse att man informerar respondenterna om deras rättigheter innan intervjun börjar och att man håller de löften man avger.

3.5 Urval och svårigheter med intervjuerna

Gemensamt för våra respondenter är att de alla på något sätt har anknytning till skolans värld och därmed direkt eller indirekt kan påverka vad som sker inom skolans väggar. Vi tycker att det varit viktigt att välja intervjupersoner just på grund av det men inser också att andra människor i lärarens sociala nätverk implicit kan ha inverkan på hur läraren kan komma att förhålla sig vid en krissituation.

Vi började med att skicka ut över 50 e-post brev till skolornas rektorer med förfrågan om deras skola varit drabbad av någon större krissituation och om det i så fall fanns någon möjlighet att vi skulle kunna få intervjuva någon berörd lärare. Varför vi valde att e-posta breven istället för att ringa runt, vilket kanske hade ansetts mer personligt och gett en annan svarsfrekvens, var för att få ut en så stor mängd förfrågningar som möjligt på kort tid. Av 50 tillfrågade skolor fick vi nekande svar från 26 (ingen skola hade varit drabbad) medan resten inte besvarade vårt brev alls. Många av rektorerna var dock behjälpliga med att skicka skolans krishanteringsplan för att vi skulle kunna få en uppfattning om vad krishanteringsarbete kan innebära.

Efter mycket diskussioner och vägande för och emot kom vi fram till att vi i alla fall skulle intervjuva lärare, oavsett om de upplevt en krissituation eller inte. Vi övervägde att bara intervjuva skolpsykologer som har mer erfarenhet av att hantera kriser och att arbeta med lärare i krissituationer men insåg att det skulle bli för svårt att genomföra etiskt då psykologerna är förbundna av tystnadsplikt. Dessutom ville vi få just lärares ord på vilka förväntningar de upplever att de har på sig implicit och hur de tror att de klarar av att hantera en krissituation. Därför kontaktade vi några lärare som vi kände sen tidigare för att fråga om de ville delta i vår undersökning. Vi valde ut tre personer som alla har olika lång arbetslivserfarenhet inom läraryrket för att få bredd på perspektivet. Det visade sig då att en av dessa lärare faktiskt har varit med om att förlora en elev vilket vi inte hade vetskap om innan hon tillfrågades. Med det kan man väl säga att vi hade tur i utturen.

För att ytterligare få perspektiv på ämnet valde vi tillslut att också genomföra en intervju med en skolpsykolog som i många år har arbetat inom skolan och har stor erfarenhet (visade det sig) av att arbeta med krissituationer. Sist men inte minst fick vi intervjuva en

lärare som tidigare också arbetat som rektor och som har personliga erfarenheter av sorg efter att ha förlorat ett barn.

3.6 Intervjuanalys

Enligt Kvale finns det inga verktyg som direkt tar fram meningen i den utskrivna intervjun. Hon menar att forskaren har den centrala uppgiften vid analysen men anger några punkter som kan vara till stöd för analysarbetet. (Kvale 1997) Meningen är att hitta väsentliga strukturer och innebörder i intervjumaterialet, vilket vi gjort med våra intervjuer. Vi har lyft fram det som vi tycker är väsentligt för vårt syfte varterfter vi har kategoriserat svaren utifrån vår frågeställning inledningsvis och med hjälp av den frågeguide vi använde oss av under intervjuerna. Nästa steg är själva analysarbetet vilket enligt Kvale ger forskaren nya perspektiv genom att kartlägga de intervjuades egna uppfattningar och tankar. Här används främst fem huvudmetoder: *koncentrering*, *kategorisering*, *narrativ strukturering*, *tolkning* samt *ad hoc-metoden*. *Koncentrering* innebär att större intervjutexter förkortas och att intervjupersonernas berättelser omvandlas till några få ord. *Kategorisering* innebär att långa uttalanden förkortas och kategoriseras. Kategorierna utvecklas ofta under analysens gång men kan också vara utvecklade redan innan analysen. Resultaten redovisas sedan i tabeller och/eller figurer. *Narrativ strukturering* handlar om att utveckla strukturer och intriger i de intervjuades berättelser. Denna metod reducerar intervjutexterna men kan även vidga dem på så sätt att man lyfter fram meningen i den enkla intervjuhistorien till en mer utarbetad berättelse. *Tolkning* innebär att forskaren har ett perspektiv på vad som undersöks och tolkar intervjuerna utifrån det. Uttolkaren analyserar och tolkar utöver det direkt sagda för att hitta strukturer och relationer som inte framträder i texten. *Ad-hoc* metoden är enligt Kvale den vanligaste formen av intervjuanalys. Till skillnad från kategorisering och koncentrering används ingen standardmetod för analysen av hela materialet utan man kan fritt växla mellan olika tekniker. Uttolkaren kan därmed läsa igenom hela intervjun och bilda sig ett allmänt intryck för att sedan gå tillbaka till särskilda avsnitt och t.ex. göra djupare tolkningar av speciella yttringar. Det går även att omvandla delar av intervjuer till berättelser, visualisera delar genom flödesdiagram samt att göra vissa kvantifieringar genom att räkna yttranden som anger olika attityder till ett fenomen. (Kvale 1997) Med kvantifierbart menas att något är mätbart eller vägbart (Prismas nys uppslagsbok 1994)

Den metod vi använt oss av ordnas lämpligast in under *ad-hoc* metoden då vi dels valt att förkorta texterna men också valt att kategorisera svaren efter vår frågeguide. Vi skulle själva vilja uttrycka det med att vi gjort "sammanställande utsagor" om vårt system att ordna intervjusvaren. Efter att vi reducerat intervjuerättelserna har vi i möjligaste mån försökt återge de intervjuades ord så noggrant som möjligt. Vi har inte velat omformulera svaren med anledning av att vi ville behålla en levande "bild" av intervjupersonerna. Där vi ansett det nödvändigt att ingripa för att få ett mer läsvänligt material har vi dock gjort det.

4. Resultat

Resultatet inleds med de reducerade intervjuberättelserna och därefter sammanfattas och jämförs resultatet utifrån de kategorier vi funnit gemensamma i intervjutexterna..

4.1 Intervjuberättelser

Lärare 1

Lärare 1 är relativt nyutbildad och jobbar i en förskoleklass. Hon berättar att hon inte har en aning om det finns någon krishanteringsplan på skolan där hon arbetar och att hon inte fått någon utbildning i krishantering. Vidare har hon egentligen ingen vetskap om hur hon skall hantera en krissituation. Överlag tycker hon att det alltid bör finnas en krishanteringsplan just för att ha en gemensam syn och för att veta vart man skall vända sig om det skulle uppstå en krissituation.

Hon menar att de kollektiva förväntningarna man som lärare har på sig är att man skall kunna förhålla sig professionellt i sådana situationer. Hon säger att det är lättare att veta vad som krävs av en på nationell nivå än vad som implicit förväntas av en eftersom styrdokumentet och läroplaner är mer påtagliga.

Hon har inte själv varit drabbad av någon krissituation som lärare men varit med om att arbeta med barn i behov av särskilt stöd där hon i arbetet många gånger känt oro och ångest över att kunna hantera vissa situationer som kan uppkomma. Hon anser att det då är viktigt att ha bra kommunikation med sitt arbetslag eftersom man har sina bättre och sämre dagar och det påverkar hur man kan hantera vissa situationer. Dagsformen menar hon varierar. Hon säger också att hon ofta saknat stöd från ledningen då hon påtalat sin oro och sina tankar. Men samtidigt menar hon att om hon påtalat problemet och delgett ledningen sin oro och osäkerhet i fallet ligger det på deras ansvar om det skulle hända något oförutsett med det berörda barnet under skoltid.

Hon antar ändå att hon skulle klara av att hantera en krissituation bra vilket nog beror på hennes tidigare erfarenheter. Hon har upplevt hur ett av hennes barn under förskoletiden, mist både en kamrat och en kamrats förälder. Dessutom har hon själv förlorat en förälder. Hon tror inte att information och kunskap man tillgodogjort sig genom läsning/utbildning är avgörande för hur man klarar av att hantera en krissituation. Hon tror att man måste ha upplevt en krissituation och hanterat den både emotionellt och praktiskt för att veta hur man skall agera, för så länge du inte har bearbetat informationen så är det inte din kunskap. Är det inte din kunskap så kan du inte agera utifrån den. Men hon menar också att även om man kan vara bättre förberedd om man läst sig till kunskapen så går man nog ändå på magkänslan. Hon säger:

- Det är det personliga som jag bär med mig innan som gör att jag kan förhålla mig till situationen bättre. Det är viktigt att veta var man står i livet själv för att kunna gå vidare. Då kan man dra nytta av sina tidigare erfarenheter.

Vi avslutade vår intervju med att prata om krisstöd och behovet av det samma. När det gäller detta ämne så säger hon att hon i första hand skulle välja att prata med professionella människor bara det klickar och känns bra. Hon anser att det är viktigt att kunna definiera krisen och att kunna visa sig sårbar.

Lärare 2

Lärare 2 är lärare och klassföreståndare i en gymnasieklass. Hon har varit verksam i skolan i drygt 10 år. För några år sedan var hon med om att förlora en av sina elever genom olyckshändelse.

Hon berättar att hon kom till sitt arbete en fredagsmorgon och blev där mött av rektorn och skolsköterskan som underrättade henne om dödsfallet som inträffat föregående kväll. Man bad att hon som klassföreståndare skulle vidarebefordra budet till sina elever. Hon säger att hennes första reaktion var en förlamande känsla och hon påtalade att hon inte skulle klara av att ta hand om situationen utan att få eget stöd. Rektorn och sköterskan följde då med henne in till klassen där man gemensamt berättade om det inträffade. Hon berättar att hon satte sig ned tillsammans med sina elever som en del av klassen för att lyssna på det rektorn och skolsköterskan hade att framföra. – Som jag mådde då vid det ögonblicket, kunde jag inte tillföra så mycket mer till mina elever än att vara medmänniska med dem, en del av gruppen, som fick ta emot beskedet om att något fruktansvärt hänt en av deras kamrater. Med facit i hand kan jag inte påstå att jag agerade professionellt i det läget, jag gjorde bara det som kändes rätt då. Och det var att bara vara tillsammans med klassen. När vi frågade om vad hon tror att hon kunde ha gjort annorlunda och vad hon menar då hon talar om läraren som professionell säger hon att hon skulle ha velat visa mer auktoritet i sitt uppförande.

Hon tror att hon kanske skulle ha reagerat annorlunda om hon fått någon form av krishanteringsutbildning. Hon menar att det är svårt att veta hur man reagerar innan man ställs inför faktum, vare sig man har kunskap eller inte i ämnet. Hade hon haft mer tid att tänka över situationen och hinna bearbeta sina egna känslor innan hon skulle framföra budet tror hon också att hon skulle ha klarat det bättre. Hon menar att rektorn skulle ha ringt henne hem på morgonen så att hon kunnat förbereda sig lite innan hon kom till skolan. Hon tycker ändå att hon blev respekterad och fick den uppbackning hon behövde från rektorn. Hon blev erbjuden samtal med en psykolog men avböjde det. Hon tycker att det räckt bra med det samtalsstöd hon fått från sitt sociala nätverk såsom familj, vänner och kollegor.

Hon säger att hon också bearbetat mycket av händelsen genom de samtal och efterarbete som hon gjort med sina elever. Hon tror att det kanske skulle ha varit annorlunda om hon arbetat med barn i yngre åldrar då de har svårare att sätta ord på sina tankar och känslor och då man faktiskt har en närmare relation till dem. Hon menar att gymnasieeleverna är på väg in i vuxenlivet och väljer medvetet om de vill distansera sig eller förhålla sig nära till det inträffade. Sen säger hon att kontakten med hemmet nog inte blir lika tät när man jobbar med nästan vuxna barn som den kan bli om man arbetar med yngre barn.

Hon tycker inte att hon upplevt någon press från elevernas föräldrar att hon borde hantera situationen på något speciellt sätt. Men det säger hon kanske också skulle ha varit annorlunda om det varit yngre barn hon arbetat med.

Vi frågade om skolan har skärpt sin beredskap vad gäller krissituationer efter olyckshändelsen och får till svar att krishanteringsplanen blivit uppdaterad och att all personal har fått ta del av den. Bortsett från det har man inte fått någon ytterligare utbildning. Hon säger att även om det är viktigt så är det så mycket annat i det pedagogiska arbetet som hamnar i fokus. Man hinner inte med allt man vill.

Vi avslutar med att fråga om hon tror att man kan vara tillräckligt förberedd för att hantera en krissituation. På det svarar hon att hon inte tror det. Hon menar att det helt och hållet beror på hur krisen ser ut och vem det är som blir drabbad

Lärare 3.

Den tredje läraren som vi har intervjuat har arbetat i många år som lärare på mellanstadiet. Han har inte fått tagit del av någon krisplan vad han minns och han har inte heller fått någon krisutbildning under sina år som lärare. En studiedag eller liknande tycker han skulle vara lämpligt för att få krisutbildning. Lärarens roll vid en krissituation anser han vara att alltid finnas till hands för alla frågor som kan uppkomma. Han säger att det är viktigt att man som lärare behåller lugnet och fattningen. De implicita förväntningarna som finns menar han är att man alltid "tar kommandot" vad som än inträffar eleverna.

När vi frågade om hjälp från skolledningen sa han att han är säker på att han får hjälp från skolledningen och eventuell övrig extern hjälp. Vidare talar han om att det är viktigt att man får hjälp om man känner att man behöver den för annars finns det en stor risk att man mår riktigt dåligt. Att vara förberedd för en krissituation anser han inte hänger ihop så mycket med lärarrollen utan mer med vilken person du är. En del människor hanterar det som man ska, andra klarar det inte. Han säger att det nog handlar om tidigare erfarenheter.

När vi pratade om att klara situationen som lärare, bearbeta krisen och ändå förhålla sig professionellt till eleverna säger han att känner han behov av hjälp från skolledningen, arbetskamrater eller andra så är det viktigt att begära den hjälpen. Han fortsätter med att man ska vara oerhört lyhörd för de tankar och funderingar som eleverna har samtidigt som man ska vara noga med att vara ärlig i sina svar. En professionell lärare menar han är medveten om att hon är en tjänsteman som utför ett uppdrag. Man skall veta vilka mål som skall nås och kunna se till varje enskild elev. Ungarna skall känna att man tycker om dem.

Han avslutade med att det är viktigt att använda sunt förnuft, hjärta och hjärna. Livet består också av sorg och elände så det är viktigt att ha den inställningen och att vara lyhörd.

Lärare 4

Lärare 4 har arbetat både som lärare och rektor. Han är aktiv i en förening för anhöriga som förlorat ett barn eller syskon. Föreningen håller föreläsningar om kriser och krishantering på bl.a. arbetsplatser och skolor. Föreläsningarna handlar mest om bemötande, kontakten med skolan, det som fungerade bra och det som fungerade mindre bra där de utgår utifrån egna erfarenheter. Sedan handlar det rent allmänt om sorg, kris och krisreaktioner, krisförlopp som också har sin utgångspunkt i egna erfarenheter. Han säger att det är viktigt att våga gå ut och prata om sådana här frågor.

Han definierar begreppet kris så här: en kris är när man är med om nånting som gör att de normala referensramarna slås undan. De fasta punkter som man är van att förhålla sig till försvinner.

Som lärare säger han att man lätt tänker att man ensam skall klara situationen men att man måste försöka se sig i ett sammanhang tillsammans med andra. Det är inte bara ens eget ansvar. Ibland kanske det är lämpligast att det är klassläraren som har den närmaste kontakten med eleverna men någon annan gång kanske det kan vara t.ex. skolsköterskan. Han råder att man också vänder sig från skolan och tar hjälp av t.ex. anhörigföreningar som kan komma och berätta om sina upplevelser för eleverna. Barn behöver veta exakt vad som har hänt och han säger att är viktigt att vara konkret.

Som lärare kan man inte bortse från den egna reaktionen som kommer. Hur den reaktionen ser ut säger han beror på vad man själv bär med sig. Man måste ta sig igenom en kris själv men det är skönt att ha någon vid sidan om som orkar med en.

Han talar om att vår person är vårt största redskap i vårt yrke och man kan aldrig bortse från vad man är för typ av person utan bli medveten om det och istället jobba med de svagheter som går att jobba med. Vissa saker måste man bara acceptera och kompensera med annat. Man kan aldrig jämföra sig med en annan lärare eftersom vi är olika personer. Alla reagerar på olika sätt i krissituationer. Har man hamnat i en krissituation som man sedan har tagit sig igenom är det viktigt att man reflekterar över vad som hände, vad som fungerade och vad som inte fungerade.

Han berättar att det är viktigt att man som lärare får en kontinuerlig handledning där man får sitta ner och prata och reflektera. Det kan vara bra att ha arbetslaget som samtalsforum och reflektionsforum.

Han fortsätter med att man behöver vara förberedd som lärare och att det är viktigt att det finns krisplaner som är väl kända och att de har gått igenom. Kriserna kan man ju aldrig veta när de kommer. Han anser att bara ha en krisplan inte räcker utan personligen tycker han att man behöver ha djupare kunskaper om både själva krisreaktionerna och att ha insikten om att det inte finns ett enda mönster utan att det ser olika ut. Det menar han för att tidsperspektivet varierar och en kris kan påverka barnet under en väldigt lång tid. Vidare säger han att det är viktigt att krisplanerna är konkreta och att det står exakt vad man ska göra vid akuta situationer för då är man så förvirrad. Det som rör läraren vid en kris ligger på arbetsgivaransvaret.

Skolans har stora skyldigheter gentemot läraren vilket han försöker förmedla. Hamnar man i en situation som man har svårt att hantera så måste man se till att få stöd. Den första som man ska vända sig till är ansvarig chef eftersom denne ska stödja en lärare i en krissituation. De flesta skolor har ett samarbete med företagshälsovård där man som lärare kan få hjälp. Man kan inte vänta på att den som är i kris själv söker stöd utan det är viktigt att chefen erbjuder.

Skolpsykolog.

Vi har även intervjuat en skolpsykolog som arbetar på 6 olika skolor. Hennes huvudsakliga uppgift är att arbeta med barnen men hon handleder också lärare.Handledning kan innebära att stötta läraren i en arbetssituation och att ge denne verktyg för att kunna hantera situationen. Har man satt ord på sina känslor så är det enklare och det gäller i alla situationer istället för att man sväljer det och det sitter som en klump i magen eller någon annanstans i kroppen.

Så här definierar hon en kris; kris är när man upplever någonting som är livsavgörande och det innebär att man förändrar strukturen. För kris är en möjlighet till utveckling men det förutsätter att man går igenom krisen. Har man en bra grundstruktur så tror hon att man kan ta sig igenom en kris utan professionell hjälp genom samtal med goda vänner där man får möjlighet att reflektera. Men man får inte vara rädd för att söka hjälp. För har man endast en vän att prata med finns det risk att man äter upp den. Den människan orkar inte.

Vidare diskuterar hon om samma fråga och säger att kris är smärtsamt, det tar tid, det kostar på och tar kraft. Vissa kriser kan man inte bearbeta fullt ut förrän man är vuxen som t.ex. sexuella övergrepp eller förlust av en förälder som 5-6 åring. Hon säger också att alla uppfattar saker på olika sätt, alla berörs inte på samma sätt och man kan inte tvinga någon att söka professionell hjälp.

Hon anser att det är klart att man drabbas själv som lärare om man förlorar en elev i klassen. En del lärare tror att man inte ska prata för mycket om sådana saker med eleverna för att de då kan bli rädda. Men det menar inte hon utan säger istället att det är tvärtom. Man ska vara medveten om att man har olika bilder av vad som händer beroende på hur länge man har jobbat, ålder och tidigare erfarenheter. Hon berättar att olika katastrofer drabbar människor på olika sätt. Det är viktigt att veta att en traumatisk upplevelse och sorgprocess kan ta lång tid att bearbeta och att barn inte alltid visar att de tagit illa vid sig av upplevelsen. Alla är i slutändan människor och alla är väldigt olika, därför finns det inget entydigt svar på hur man bearbetar och hanterar olika situationer.

Hon fortsätter med att man kan se sitt liv som en väv. Ibland upplever man saker som får en att tappa fotfästet och gränserna och man mår jättedåligt och lever i ångest ett tag. Sen bygger man en ny plattform och då har man kommit upp en bit i sin utveckling och då ser väven ut på ett annat sätt eftersom man har integrerat detta. De människor som inte integrerar detta utvecklas inte, de får inte insikten, visheten, förståelsen och går vid sidan om och då ligger det kvar och bubblar. Man har alltså inte löst den krisen eller så har man löst den dåligt. Nästa gång något händer då aktiveras den gamla krisen, alla känslor ligger

kvar. Går man inte ner i bearbetningsfasen och arbetar sig igenom de här känslorna och de bilderna som finns till det, då har du aldrig rensat upp. När man har bilderna från det som hänt men de inte är emotionellt laddade, det är då man har bearbetat det hela. Man kan självklart bli berörd men man blir inte uppäten av det.

Vidare säger hon att man som lärare vid en krissituation är en del av sammanhanget och naturligtvis är berörd. Då kan man inte ställa krav på sig själv att man ska vara aktiv för man har nog med att ta vara på sig själv. Man kan inte förvänta sig att man alltid skall klara av att kunna förhålla sig professionellt. Hon menar att man måste kunna sätta gränser och tala om att det är det nog, att man bara är människa och inte klarar mer. Men det kan vara en svår avvägning för samtidigt är man medmänniska med barnet, man har en personlig relation till sina elever.

Hon tror inte att man som lärare kan vara förberedd i en krissituation utan hon säger att man ytterst är medmänniska till den man har en personlig del till. Man ska inte utgå ifrån att man alltid klarar av att vara professionell men det är bra att vara påläst och ha en struktur. Hon fortsätter att det är viktigt att ha en krisplan att ta fram när något händer för man kan inte komma ihåg exakt vad man ska göra eftersom det känslomässiga tar över och det blir kaos inuti. Därför anser hon att man behöver ha en struktur eftersom man inte kan räkna med att man kommer ihåg allt i ett kaos. Då är det en stor fördel att man har ett papper med allt uppskrivet för det kommer man alltid ihåg att man har. Men hon poängterar att det är arbetsgivaren som har det största ansvaret så det är viktigt att inte ta på sig för mycket. Det är rektorns ansvar att se till att de andra barnen och läraren får det stödet de behöver för att ta sig igenom en kris. Det kan aldrig bli lärarens ansvar.

Sedan talar hon om att skolor värderar psykologisk kunskap olika. Rektorn är ytterst ansvarig för elevvården och även för lärare. Rektorer är olika, vissa är väldigt måna om sin personal och har kunskap om detta, andra inte. Hon säger att om en lärare behöver hjälp så söker ofta läraren aktivt hjälp själv. Om rektorn säger nej till hjälp så kan man kräva hjälp hos företagshälsovården.

När vi pratar om krisplaner så anser hon att en krissituation handlar lika mycket om läraren som om eleverna, därför är det viktigt att den innefattar både och. Att den inte berör läraren så mycket säger hon kan bero på att rektorn inte varit med och utarbetat den och därför kanske den inte är belyst utifrån lärarens perspektiv utan bara ur barnens. Hon tror inte att det finns någon krishanteringsutbildning på skolorna. Har man inte någon kunskap så vill man inte ge sig in i något.

Hon avslutar med att tala om svårigheten med att vara både professionell och medmänniska i en krissituation. Hon definierar ordet medmänniska så här: att vara en medmänniska handlar om att dela någonting med någon annan men inte ta över ansvaret för en annan människa. Att man känner med men inte tar över och inte heller tar avstånd. Hon tror att vara både professionell och samtidigt medmänniska är omöjligt eftersom man i grunden bara är människa. Tror man att man kan hålla den distansen till sig själv så undrar hon om man egentligen är medveten om var man är någonstans, alltså om man verkligen känner sig själv.

4.2 Sammanfattning och jämförelse av intervjuerna

Krisplaner:

Gemensamt för alla lärarna utom en är att de inte har fått tagit del av någon krisplan och inte heller fått någon krisutbildning. Den läraren som varit med om att mista en elev kände sig väldigt oförberedd och visste inte alls hur hon skulle gå till väga.

Krishantering:

Alla lärare tycker att det är viktigt att få en utbildning i krishantering. En av dem vet däremot inte om hon skulle ha handlat annorlunda om hon fått utbildning innan olyckan. Psykologen säger också att det är bra att ha en krisplan och att det är bra att vara påläst och ha en struktur.

Lärarens roll vid en krissituation:

Lärarens roll vid en krissituation anser alla utom psykologen är att förhålla sig professionellt och att vara närvarande som människa, vilket vi tolkar som att vara en medmänniska.

Implicita förväntningar:

De implicita förväntningarna säger en av dem är att förhålla sig professionellt och man måste finnas som en ledare i klassen och inte dra sig undan. En annan talar inte om några direkt implicita förväntningar men säger att hon inte känt någon press från elevernas föräldrar, vilka ses som en grupp som brukar ha implicita förväntningar på läraren.

Rätt till stöd vid en krissituation:

En av lärarna vet att han skulle få stöd av skolledningen vid en krissituation om han vill ha det, vilket inte en av de andra känner, för hon saknar förtroende för ledningen. En av lärarna berättar att hon fick det stöd hon behövde vid krishändelsen vilket vi tolkar som att hon har förtroende för ledningen. Alla lärarna tycker att det är viktigt att få hjälp och stöd om man är i behov av det annars kan det resultera i att man inte klarar av situationen utan att må dåligt.

Förberedd för en krissituation:

Om man kan vara tillräckligt förberedd anser lärare 3 hör ihop med vilken person man är och inte speciellt mycket med lärarrollen. Om detta håller även skolpsykologen med om. Detta reflekterade en lärare inte över. Men hon talade om att hon velat ha informationen om det inträffade tidigare för att få möjlighet att förbereda mötet med klassen. Däremot ansåg hon som de andra att tidigare erfarenheter kan vara avgörande. En av de andra poängterade väldigt tydligt att det är viktigt att man har bearbetat sina egna kriser och denna fråga rör också psykologen vid.

Skolpsykologen förstår lärare 2 och hennes syn på sin egen hantering vid den krissituation som hon var med om. Hon anser att man inte kan fungera professionellt när man även har sin egen sorg att hantera. En av lärarna och skolpsykologen poängterar att det är viktigt att veta att en sorgprocess tar olika lång tid.

5 Enkätundersökning

Vi har genomfört en enkätundersökning där vi ville ha svar på vilka implicita förväntningar som föräldrar har på läraren vid en krissituation. Enkäten besvarades endast av 20 respondenter och man kan därmed inte dra några generella slutsatser utifrån densamma. Däremot kan den kanske ge en fingervisning om vilka förväntningar som föräldrarna ställer på läraren.

Här följer en kort sammanfattning av resultatet:

1. Majoriteten av de tillfrågade tycker att läraren ska ha ett så nära samarbete med hemmet så att hon känner till barnets hemförhållanden vilket skulle leda till att läraren bättre kan tillmötesgå barnets behov. En relativt stor del anser också att det är lärarens uppgift att ta hand om allt som händer barnet när det är i skolan, alltså inte enbart den pedagogiska undervisningen.
2. Nästan alla tillfrågade föräldrar uppger att de har fullt förtroende för läraren i en krissituation och vill därför att endast denna tar hand om klassen då han/hon känner eleverna bäst. Ett fåtal av informanterna anser att även om läraren klarar av situationen så är det inte fel att ibland ta hjälp av professionella så som kuratorer, psykologer eller präster.
3. Nästan hälften av respondenterna tycker att läraren ska ringa upp alla föräldrarna för att informera om det inträffar något och hur arbetet i skolan kommer att bedrivas efter händelsen. Ganska många vill att läraren i en krissituation skall sammankalla till ett föräldramöte. Ett fåtal anser att lärarens val av informationsätt är situationsbaserat. Det beror alltså på vad som har hänt.

Det är tydligt att föräldrarna ställer höga krav på läraren utan att egentligen tänka på hur denna ska kunna tillfredsställa alla behov. Merparten av lärare har ingen utbildning i krishantering, ändå säger de flesta av de tillfrågade föräldrarna att de har fullt förtroende för lärarens sätt att hantera en uppstånden kris. Väldigt många säger sig också vilja att läraren personligen tar kontakt via telefon med samtliga föräldrar i klassen. Detta skulle som alla nog förstår att ta en väldig tid samtidigt som man kan tycka att en hemskickad lapp kan vara i minsta laget. Därför kan kanske ett föräldramöte vara den bästa vägen att gå. Det är i alla fall tydligt att föräldrarna har ett stort förtroende för lärarkåren. Detta förtroende kan kännas skönt att ha i ryggen samtidigt som det är lite skrämmande att veta vilka förväntningar man har på sig.

6 Diskussion

Oavsett om hela eller delar av en skolklass drabbas av en kris och vare sig det är en stor händelse eller en mindre så blir läraren automatiskt berörd av det inträffade. Vi hamnar i en ställning där vi plötsligt har förväntningar på oss att agera utifrån en situation som inte hör till våra vanliga arbetsförhållanden. Som vi kan se av de citat vi valt att redogöra för

inledningsvis ur läroplanen (se 1.2) är lärarens uppdrag att uppmärksamma elever i behov av särskilt stöd. Om en elev berörs av en kris som kan innebära att densamme behöver extra stöd, tror vi att det uppdraget blir än mer centralt. Skolan skall präglas av omsorg om individen, omtanke och generositet. Den skall också vara ett stöd för familjen och skall tillsammans med den skapa trygghet och självkänsla hos eleven. Allt detta sammantaget bör man vara medveten om kan komma att bli extra aktuellt vid en krissituation. Förhåller man sig professionellt till sin yrkesroll så förväntas man agera utifrån läroplanerna och då måste man bli involverad i eleven och dennes familj. Enligt Skolverket skall befintliga styrdokument täcka skolans skyldigheter i en krissituation. Det tolkar vi som att det då även ingår i den enskilde lärarens uppdrag och förväntas av densamme att klara av en sådan situation. Vi skall sålunda klara av att hantera alla elevers olika känslor då en kris uppstår. Alltså inte bara den eventuellt drabbade eleven utan även de andra elevernas reaktioner på det inträffade.

I mötet med de drabbade och deras föräldrar är det viktigt att vi har en etisk medvetenhet i de val och det arbete vi gör för att inte förvärpa den skada som redan finns på den drabbade. Under rubrik 2.3.4 tar vi upp två citat ur de yrkesetiska principer som de båda fackliga lärarförbunden antagit där man redogör för elevens skydd mot skada etc. Man redogör dessvärre inte för vilket begrepp man lägger i ordet skada och därmed menar vi att det kan innefatta både psykisk och fysisk skada. Applicerat på lärarens roll vid en krissituation kan man därför tolka att den första av de citerade principerna blir extra aktuell att uppmärksamma om någon elev blir krisdrabbad. Hur vi som lärare ska kunna skydda individen vid psykisk eller fysisk skada kan dock vara svårt att utröna av meningen då man heller inte redogör för om man anser att det gäller situationer som enbart uppstår i skolan. Har en kris inträffat så är en stor del av skadan redan skedd anser vi men däremot kan det vara lärarens uppgift att i skolan skydda barnet så att denne inte utsätts för ytterligare lidande genom hur densamme blir bemött av klasskamrater och övrig skolpersonal. Man bör också som lärare vara medveten och ha insikt om sina egna begränsningar för att i de fall man inte behärskar situationen kalla in annan sakkunnig personal.

Vidare har vi skolans lokala krishanteringsplan att ta i beaktning och som skall fungera i beredande syfte. Av våra intervjuer har det framgått att lärarna inte fått ta del av dessa vilket vi tycker borde vara en självklarhet för alla som arbetar inom skolan. Å andra sidan kan man tycka att det ligger i den professionella lärarens eget ansvar och intresse att tillgodogöra sig och ta initiativ till den kunskap man tror sig behöva vid en krissituation för att kunna agera utifrån bästa förmåga.

Förutom ovan nämnda förväntningar så ska läraren också hantera de förväntningar som ställs av elevernas föräldrar. Dessa förväntningar har vi i uppsatsen valt att kalla för implicita förväntningar, alltså utsagda förväntningar. De implicita förväntningarna möter man inte bara hos föräldrar utan också från samhället i stort. För att få en föreställning om hur dessa förväntningar egentligen ser ut så genomförde vi en enkätundersökning. Den var inte särskilt omfattande men gav ändå en fingervisning om hur förväntningarna på läraren ser ut i allmänhet och vid krissituationer i synnerhet. Resultatet visar att kraven är stora på läraren och tillsammans med de explicita

förväntningarna så målas det upp en bild av läraren där hon ensam ska behandla krissituationen samtidigt som hon hanterar både sin egen och sina elevers sorg. Återigen kan man se hur lärarrollen idealiseras och tillskrivs egenskaper som inte ligger i hennes befattning. Detta menar vi eftersom det inte ingår i lärarens utbildning att behandla människor som drabbats av en kris. Detta finns det andra professioner i vårt samhälle som har till uppgift att göra. Däremot kan vi bemöta de drabbade på ett medmänskligt plan. De lärare som vi intervjuat var medvetna om att de har förväntningar på sig från ledningen och sig själva att agera professionellt, ta kommandot och att vara givna ledare i klassrummet vid en eventuell händelse av kris. Däremot ger de inte uttryck för vilka implicita förväntningar de upplever att de har på sig utifrån.

Som vi kunnat se av våra litteraturstudier har lärarens roll förändrats betydligt under de senaste 30 åren och blivit mer otydlig. Förväntningarna och kraven på läraren har ökat. Lärarens huvuduppgift handlar inte längre om att bara förmedla kunskap utan arbetet skall också innefatta omsorgsarbete och etisk medvetenhet som att förmedla bra attityder och värderingar till eleverna. Läraren skall kunna fatta egna beslut och göra medvetna val i en värld som kännetecknas av mångfald. Läraren skall således befrämja elevernas totala personliga utveckling.

Det är alltså av intresse att ta reda på vad som händer i mötet mellan den professionella läraren och dennes förutsättningar vid en krissituation. Vi vet redan vad som förväntas av läraren men frågan är om det är möjligt att leva upp till dessa explicita och implicita förväntningar och samtidigt klara av att hantera de känslor som kan drabba en själv som individ. Vad vi har kunnat se av våra litteraturstudier och vad som framgått av de intervjuer vi gjort är att vi kan urskilja att det är flera faktorer som är avgörande för hur man kan hantera en krissituation utan att själv dras med av känslor som skuld, ångest, otillräcklighet och egen sorg. För det första handlar det om att ha beredande kunskap i krishanteringsfrågor genom att vara väl insatt i den krishanteringsplan skolan skall bistå med. Att känna till vilka reaktioner som kan yttra sig både hos det drabbade barnet och hos sig själv kan vara en bra grund för att förstå vad det är som händer. En annan viktig faktor i sammanhanget är att det ges tillräckligt med resurser från arbetsgivarhåll. Med det menar vi att rektorn skall vara lyhörd för personalens önskemål och tillgodose med den hjälp och stöd som läraren anses behöva. Rektorn har alltså det yttersta ansvaret för att läraren får den uppbackning hon kan behöva för att kunna hantera situationen. Med interna eller externa resurser som kan avlasta läraren tror vi att det blir betydligt lättare att fokusera på situationen utan att det känns övermäktigt. Sist men inte minst är de personliga egenskaperna och erfarenheterna av betydelse för hur vi påverkas och berörs av en kris och i slutändan väljer att hantera den. Vad som klart framgått av våra intervjuer är att det kan vara svårt att bibehålla sin professionalitet när man hamnar i en situation man känner att man inte kan bemästra. Därför är det högst väsentligt att man känner sig trygg med tron och vetskapen om att man inte ensam behöver ta sig an situationen utan att man faktiskt har rätt till hjälp.

Då man drabbas av en kris bryts vardagens rutiner och man utmanas som människa därför att man kanske ställs inför en situation som man inte har någon tidigare eller mycket liten erfarenhet av. Som vi nämnde inledningsvis kan man som lärare inte värja

sig om någon i skolklassen skulle drabbas av en kris. Vi blir berörda vare sig vi vill eller inte. Å andra sidan är det kanske naivt att tro att man kan välja bort att beröras av en kris. Vi tror att det ligger i den vuxna människans natur att känna med en drabbad om man mot förmodan inte lider av någon psykisk emotionell störning. Det är lätt att dra paralleller till sitt eget liv och måla upp föreställningar om hur det skulle kännas om man var den som själv blev drabbad. Därför tror vi att kriser berör oss så djupt. Man kan helt enkelt inte låta bli att beröras emotionellt som människa. Men samtidigt måste man komma ihåg att en av lärarens viktigaste uppgifter vid en krissituation är att återgå till vardagliga rutiner som fort som möjligt. Eleverna behöver få tillbaka den trygghet som skolan skall stå för. Därför måste vi, även om det är svårt, försöka nå tillbaka till de rutiner som tidigare präglade elevernas vardag i skolan samtidigt som vi är uppmärksamma på de elever som fortfarande är i behov av särskilt stöd.

Det som framgått både av de intervjuer vi gjort men också av våra litteraturstudier är att det är viktigt att man inte glömmer att läraren just också bara är en människa med brister, svagheter men även så klart styrkor. Vad som då är betydelsefullt att se till är den personliga historien man bär med sig och vad den kan ha för konsekvenser för hur man reagerar vid och bemöter en kris. Känslor spelar stor roll för hur man kan hantera en viss situation. Vi menar att man har ett problem redan då man från regeringshåll sätter upp en massa riktlinjer för hur en lärare skall bete sig men inte tar hänsyn till att de personliga faktorerna faktiskt är avgörande för hur man tolkar en situation och sen väljer att lösa den. Detta problem blir extra tydligt i en krissituation eftersom denna utmanar oss till det yttersta av våra förmågor. Vi ser att det kan vara ett problem som kan vara svårt att lösa från regeringshåll genom styrdokument och liknande men att man kanske kan tänka sig en satsning i hur man kan skapa bra stödsituationer för lärarna som skall ta tag i sådana händelser. Vad som har framkommit under vårt arbete så finns det idag ingen konkret bas att vända sig mot för den drabbade läraren. Som vi tidigare nämnt är det ett ansvar som ligger hos arbetsgivaren och det är upp till denne om läraren får den hjälp hon behöver.

Att det är oerhört individuellt hur rektorn väljer att stötta läraren har också det framgått av våra intervjuer. Vid ett fall blev läraren mer eller mindre ivägkörd till psykolog, vid ett annat fall blev den drabbade läraren tillfrågad om hon ville ha hjälp vilket hon dock avböjde. En tredje lärare berättar att hon inte fått stöd från ledningen då hon påtalat att hon känt oro i sitt arbete vilket kan få en att undra över hur den rektorn skulle bemöta sin personal vid ett kristillfälle. Den skolpsykolog vi intervjuat bekräftar att det många gånger är upp till den drabbade läraren att aktivt begära hjälp om hon överhuvudtaget skall få någon. Dessa exempel visar tydligt vilka olika förutsättningar som lärare har för att hantera en kris. De kollektiva förväntningarna på läraren är relativt tydligt formulerade, men det är slående otydligt vilka kollektiva resurser som läraren har att använda sig av för att hantera situationen på bästa sätt.

Denna situation väcker även frågan om den enskilde läraren är kapabel att utifrån sina egna personliga egenskaper avgöra vad som är bästa strategin för att hantera krissituationen. Det kan vara svårt att se till sitt eget bästa när man har fullt upp med att ta

hand om andras sorg. Risken finns, tror vi, att man blir så blockerad att man inte kan det och då är det kanske bra att man har en chef som tar initiativ. Detta bekräftar också den

läraren som mist ett eget barn. Att man får akut stöd vid en krissituation har genom forskning visat sig var högst väsentligt för hur man fortsättningsvis kan arbeta med uppgiften.

Att enskilda lärare reagerar på olika sätt och skiljer sig åt i en krissituation vet vi har att göra med en rad olika faktorer. I intervjuerna som vi gjort har det framkommit att människan har en individuell livshistoria och det påverkar hur man reagerar när någonting sånt här händer. Många faktorer spelar in så som ålder, tidigare erfarenheter, dagsformen och att man är medveten om var man befinner sig här och nu. Att man har bearbetat sina egna sorger är den viktigaste aspekten för att kunna hjälpa andra för annars finns det risk för att den icke bearbetade krisen blossar upp igen. Även litteraturstudierna styrker detta. Vi tror att förmågan att kunna ge empati minskar om man själv är i behov av det. Vi tror att de flesta vuxna människor känner empati med barn i sorg men många kan ha svårt uttrycka det.

Att ha kunskap och en medvetenhet om krishantering och kriser i stort tycker vi skulle vara en självklarhet för alla lärare och detta tycker vi skulle kunna ingå i lärarutbildningen. Inte för att vi menar att vi skall överta psykologens uppgifter och att de skall ingå som en del i lärarprofessionen utan snarare för att få en grund att stå på och en medvetenhet om krishantering. För skulle det vara meningen att vi ska kunna agera utifrån psykologens förutsättningar, vilket man ibland kan uppleva implicit, borde alla lärarstuderande såsom psykologstuderande få gå i psykoterapi innan de påbörjar sin profession. Att vara professionell i sin yrkesroll i allmänhet anser vi är viktigt men i en krissituation tror vi ändå att det viktigaste är att man finns där för eleverna som en som bryr sig om, alltså som medmänniska. Vi tror att som elev vill man ha någon som man litar på och som lyssnar. Kanske är kraven alldeles för stora på läraren vid en krissituation men självklart är det en tolkningsfråga. Om man vet om att man kan få hjälp och själv inser att man behöver det så blir problemet mindre. Det är viktigt att man ser sina egna brister och inte alltid tror att man måste lösa allt själv utan ta hjälp av andra. Vi har ofta höga krav på oss själva men det är angeläget att kunna sänka sina krav och förstå att man inte är oumbärlig. För i slutändan är vi trots allt bara människor som också är sårbara.

Kernell säger att:

”Vi måste ha *förmågan* att sätta gränser, säga ifrån och alltså inte definiera detta som effekten av en *bristande förmåga*. Känslor av skam, skuld eller prestigeförluster är farliga följeslagare i yrket. Den som inte längre orkar utföra sitt arbete kallas alltför ofta *utbränd* vilket leder tankarna till att problemet är personens (som inte brann tillräckligt!). I stället är ofta problemet att personen har blivit missbrukad och *utnyttjad* i sin arbetsrelation. Det händer att läraren får helt omöjliga uppgifter att genomföra. Då är inte skulden den drabbades utan uppdragsgivaren. (Kernell 2002:117)

Vi vill avsluta vår diskussion med en dikt skriven av Björn Eidsvaag som vi tycker speglar vad det handlar om att vara medmänniska.

Jag ser

*Jag ser att du är trött
Men jag kan inte gå alla steg för dig
Du måste gå dem själv
Men jag vill gärna gå dem med dig
Jag ser att du har det svårt
Men jag kan inte gråta alla tårar för dig
Du måste gråta dem själv
Men vill gärna gråta med dig
Jag ser att du vill ge upp
Men jag kan inte leva livet för dig
Du måste leva det själv
Men jag vill leva med dig*

7 Sammanfattning och förslag på vidare forskning

Vi har i vår uppsats behandlat spänningen mellan lärarens förutsättningar och de explicita respektive implicita förväntningar som finns på densamme vid en krissituation. Vi har med hjälp av tidigare forskning och de intervjuer vi gjort försökt att besvara våra frågor. Vårt uppdrag som lärare är att vi skall förhålla oss professionellt gentemot styrdokument både till vardags och vid en krissituation. I arbetet med vår examensuppsats har vi kommit fram till att det är de personliga egenskaperna i relation till de resurser som erbjuds som är avgörande för vårt sätt att hantera en krissituation. Har man många resurser att tillgå kan det vara lättare att hantera situationen bättre eftersom det kan vara svårt att leva upp till och klara av förväntningarna ensam. Därför är det viktigt att man vet att man har rätt till hjälp, i slutändan är det faktiskt arbetsgivaren som har det yttersta ansvaret. Kunskap i krishantering är viktigt men kanske inte alltid avgörande då de personliga egenskaperna och resurstillgången spelar in. Det vi haft problem med under vårt arbete är att finna underlag i litteraturen för de implicita förväntningar som läraren kan ställas inför. När vi nu avslutat vår uppsats och med facit i hand kan vi se att det hade varit intressant att göra en omfattande undersökning om just detta med tanke på den bristande forskning som finns inom området idag.

KÄLLOR

Litteratur:

- Birkehorn, Regina (1998). *Krishantering i praktiken*. Meyer Information och Förlag AB. Tierps Tryckeri
- Dyregrov, Atle (1990). *Barn i sorg*. Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, Atle (1997). *Barn och trauma*. Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, Atle & Raundalen, Magne (1995). *Sorg och omsorg*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekvik, Steinar (1993). *Skolan och elever i sorg*. Lund: Studentlitteratur.
- Hargreaves, Andy (1998). *Läraren i det postmoderna samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Kernell, Lars-Åke (2002). *Att finna balans*. Lund: Studentlitteratur.
- Kveli, Anne-Marie (1994). *Att vara lärare*. Lund: Studentlitteratur.
- Lärarnas Handbok, Skollag, Läroplaner, Yrkesetiska principer* (2002). Solna: Lärarförbundet.
- Nauckhoff, Per (1994). *Katastrofer, psykiska reaktioner och första hjälp*. Stockholm: Birka, Solna.
- Orlenius, Kennert (2001). *Värdegrunden-finns den?* Hässelby: Runa förlag AB
- Sievertson, Torbjörn (1993). *Debriefing - Krisstöd –En väg till en bättre arbetsmiljö*, Örebro: Trio Tryck AB.

Metodlitteratur:

- Ejvegård, Rolf (2003). *Vetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Stukat, Staffan (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Trost, Jan (1993). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Uppslagsverk:

- Nationalencyklopedin* (1996). Höganäs: Språkdata, Göteborg och Bokförlaget Bra Böcker AB.
- Prismas nya uppslagsbok* (1994). Tolfte aktualiserade upplagan. Finland: Förlagsaktiebolaget Otava

Internet:

051102

Skolverket:

<http://www.skolverket.se/content/1/c4/24/74/Asienkatastrofen.pdf>

reviderad 050211

051107

Lärarförbundet:

<http://www.lararforbundet.se/web/ws.nsf/DocumentsToPrint/003DA48F>

051107

Debriefing:

<http://www.potential.se/krishantering.html>

051109

Rädda Barnen och Atle Dyregrov (1993) Beredskapsplan för skolan:

<http://www.rb.se/NR/rdonlyres/E8212318-3D29-47F1-9449-0F51820D319A/0/Beredskapsplanforskolan.pdf>

051204

Arbetsmiljöverket:

<http://www.av.se/regler/arbetsmiljolagen/kapitel3.shtm>

Dikt

Eidsvaag, Björn. *Jag ser*. (vidare information om källa okänd)

Frågeguide om krishantering

Vi är 2 lärarstudenter som skriver vårt examensarbete, en c-uppsats, inom Nya Lärarprogrammet vid Göteborgs Universitet. Syftet med uppsatsen är studera spänningen mellan den enskilde lärarens förutsättningar och de implicita respektive explicita kollektiva förväntningarna som finns på läraren vid en krissituation. Här följer en kortfattad guide över de frågor vi kommer att behandla under intervjun. Intervjuerna kommer att behandlas konfidentiellt, d.v.s. alla som deltar garanteras anonymitet i uppsatsen.

Yrke:

- Sysselsättning?

Krishanteringsplaner:

- Skolans krisplan?
- Utbildning i krishanteringsfrågor?
- Lärarens roll vid en krissituation?
- Tillräcklig beredskap för att klara en krissituation?

Förväntningar:

- Förväntningar på läraren?
- Hur kan man hantera spänningen som uppstår i mötet mellan förväntningarna och förpliktelserna?
-

Stöd och hjälp:

- Rätt till stöd och hjälp?
- Vad kan hända om man inte får hjälp?
- Vad är avgörande för hur man klarar situationen?

Tack för din medverkan!

Linda Björlin och Helene Henriksson

Enkätundersökning – Implicita förväntningar

Vi är 2 lärarstudenter som skriver vårt examensarbete, en c-uppsats, inom Nya Lärarprogrammet vid Göteborgs Universitet. Syftet med uppsatsen är studera spänningen mellan den enskilde lärarens förutsättningar och de implicita respektive explicita kollektiva förväntningarna som finns på läraren vid en krissituation.

Vi vill med denna enkät undersöka hur de implicita (outsagda) förväntningarna som finns på läraren kan se ut. Vi har valt att utforma enkäten med möjlighet till både bundna och öppna svar. Enkäten kommer att behandlas konfidentiellt, d.v.s. alla som svara garanteras anonymitet i uppsatsen.

Ringa in ett eller flera svarsalternativ som ni tycker överensstämmer med er syn på lärarens roll och komplettera gärna frågorna med egna tankar. Tycker ni inte att något av de alternativ vi givit stämmer överens med er syn på lärarens roll kan ni enbart välja att ge egna svarsalternativ.

Tack för er medverkan.

Linda Björlin & Helene Henriksson.

1) Vilka allmänna förväntningar har du på ditt barns lärare?

- a) Jag/vi vill att läraren enbart ska ta hand om det pedagogiska åliggandet i skolan.
- b) Jag/vi vill att läraren skall ha ett nära samarbete med hemmet så att läraren känner till mitt/vårt barns hemförhållanden för att bättre kunna tillmötesgå barnets behov.
- c) Jag/vi anser att det är lärarens uppgift att ta hand om allt som händer mitt/vårt barn när det är i skolan.
- d) Annat:.....
...
.....
.....
.....

2) Om det skulle uppstå en krissituation i skolan som t.ex. ett dödsfall, vad har du/ni för förväntningar på läraren i en sådan situation?

- a) Jag/vi har fullt förtroende för läraren i en sådan situation och vill därför att endast läraren som känner eleverna väl tar hand om klassen.
- b) Jag/vi tror inte att läraren klarar av en sådan situation och vill därför att expertis på krishanteringsfrågor kallas in.
- c) Annat:.....
.....
.....
.....

3) Hur skulle du/ni vilja att kontakten mellan hem och skola ska se ut vid en krissituation?

- a) Läraren skall ringa upp mig/oss personligen för att informera om det inträffade och hur arbetet i skolan kommer att bedrivas efter händelsen.
- b) Det räcker med att läraren skickar hem en lapp med information om händelsen.
- c) Jag/vi vill att läraren sammankallar till ett föräldramöte där alla föräldrar ges samma information på en gång.

d) Annat:.....
.....
.....
.....